

Fakulta zdravotnických věd Univerzity Palackého v Olomouci

Akademický rok 2017/2018

Růžena Zaoralová

**Ošetrovateľské školství v meziválečném Československu
v mezinárodních souvislostech**

Disertační práce (DISP)

AUTOREFERÁT

Doktorský studijní program P 5341 Ošetrovateľství

Školitel: doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Olomouc 2017

Student DSP:

Mgr. Růžena Zaoralová, R. N.

Oponenti disertační práce:**Školitel:**

doc. PhDr. Jana Kutnohorská, CSc.

Ústav zdravotnických věd

Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Mostní 5139, 760 01 Zlín

Univerzita Karlova

Lékařská fakulta v Hradci Králové

Ústav sociálního lékařství

Oddělení ošetrovatelství

Šimkova 870

Hradec Králové

500 03

Autoreferát rozeslán dne:

Obhajoba disertační práce se koná dne 10. 1. 2018 v hodin před komisí pro obhajobu
DISP doktorského studia P 5341 Ošetrovatelství.

S disertační prací je možno se seznámit na studijním oddělení FZV UP v Olomouci,
Hněvotínská 976/3, Olomouc.

Obsah

ABSTRAKT	4
ABSTRACT	5
1 ÚVOD	6
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	7
2.1 Filozofická východiska a konceptuální rámec.....	7
3 METODIKA.....	11
4 Diagram operacionalizace hlavních cílů.....	13
4.1 Operacionalizace hlavního cíle č. 1	14
4.2 Operacionalizace hlavního cíle č. 2.....	14
4.3 Operacionalizace hlavního cíle č. 3.....	15
5 Prameny a literatura.....	15
5.1 Prameny institucionální povahy	15
5.2 Prameny legislativní povahy	17
5.3 Prameny osobní povahy	18
5.4 Odborná dobová periodika	19
5.5 Odborné dobové publikace.....	20
5.6 Literatura k teoretickým otázkám.....	20
5.7 Všeobecné přehledy	21
5.8 Práce k vývoji sociální a zdravotní péče	22
6 METODOLOGIE	24
7 VÝSLEDKY	26
8 DISKUSE	31
9 ZÁVĚR.....	33
10 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	35
11 PUBLIKAČNÍ ČINNOST.....	39

ABSTRAKT

Úvod: Mnoho dnes diskutovaných otázek v oblasti ošetrovateľského školství bylo předmětem jednání již v meziválečném období. Proto je důležité věnovat pozornost historickému vývoji. K aktuálním problémům patří vymezení kompetencí nelékařských zdravotnických pracovníků, a s ní spojený obsah a délka studia. Do budoucna půjde stále více o vzdělávání erudovaných pracovníků v oblasti veřejného zdravotnictví, kteří by participovali na integrované péči tak, jak se tento typ vzdělávání začal prosazovat již ve třicátých letech 20. století.

Cíle: Hlavním cílem práce je identifikovat a charakterizovat faktory, které ovlivňovaly ošetrovateľské školství v meziválečném Československu. Jeho operacionalizací byly stanoveny tři hlavní výzkumné otázky: 1. definovat formy konfliktů ve vývoji ošetrovateľského školství jako faktoru určujícího úroveň ošetrovateľské péče, 2. charakterizovat vývoj ošetrovateľského školství před první světovou válkou a po ní, 3. zjistit dosud nepublikovaná fakta o jednotlivých ošetrovateľských školách v meziválečném Československu.

Metody a prameny: Práce je založena na kritické heuristické analýze dobových archivních pramenů státních a církevních institucí domácí i zahraniční provenience. Využita byla široká škála těchto pramenů, které lze rozčlenit na: institucionální (písemnosti vzniklé činností ministerstev a škol), legislativní (zákony), evidenční (třídní knihy, výkazy), narativní (školní kroniky), osobní (korespondence, osobní deníky), dobová periodika a odborné publikace.

K vyhodnocení získaných dat byla využita komparativní a typologická a prosopografická metoda na jejímž základě byla provedena periodizace ošetrovateľských škol.

Výsledky a diskuse: Práce vyplňuje řadu bílých míst v dosavadním stavu poznání a na základě rozboru nových dat koriguje poněkud zkreslenou prezentaci reálné situace uváděnou v současné době používaných příručkách. Přeceněna byla zejména úloha české ošetrovateľské školy v Praze na úkor škol ostatních, zejména německé ošetrovateľské školy v Praze a řádové ošetrovateľské školy v Chomutově, jež z hlediska počtu absolventek zaujímaly dominantní postavení. Přehledové práce nezmiňují klíčovou diskusi o zdravotně sociálním typu sestry, který se prolínal celým meziválečným obdobím a měl vliv na úpravu obsahové náplně studia.

Závěr: Pro meziválečné Československo bylo příznačné nerovnoměrné rozložení škol provozovaných státem, spolky a církevními řády. Většinu škol měly v režii církevní řády, protože stát nenašel dostatek finančních prostředků k provozování státních nemocnic, při nichž by civilní školy mohly vznikat. Pomalý a nerovnoměrný vývoj v budování ošetrovateľských škol byl zapříčiněn chybějící vizí kompetentních orgánů, jejichž rozhodování ovlivňovala všeobecně nízká prestiž profese ve společnosti. Až do roku 1938

nebyl na ministerstvu zdravotnictví ustanoven ošetrovatelský odbor, který by takovou koncepci mohl nabídnout. Stav tehdejší ošetrovatelské péče charakterizuje statistika z roku 1938, podle níž bylo v československých zdravotnických zařízeních zaměstnáno 8397 ošetrovatelských sil (mužů i žen), z nichž pouze 1030 byly diplomované sestry civilní a řádové.

ABSTRACT

Introduction: A number of currently discussed questions from the field of nursing education has been a subject of negotiations already in the inter-war period. It is therefore important to pay attention to historical development. The determination of the competences of paramedical staff and study content and length related to that rank among topical problems. The education of knowledgeable staff in the field of public health, who would be able to participate in integral care, has been asserted since the 1930s and will be in the future increasingly more required.

Aims: The main aim of the work is to identify and characterize those factors which influenced nursing education in inter-war Czechoslovakia. The operationalization of this aim specified three main research questions: 1. to define the forms of conflicts in nursing education as a factor determining the level of nursing care, 2. to characterize the development of nursing education before the World War I and after that, 3. to find out unpublished facts on particular nursing schools in inter-war Czechoslovakia.

Methods and sources: The work is based on the critical heuristic analysis of the archival sources of home and foreign state, private and church institutions. A broad range of these sources can be divided into those of institutional (documents originated from the activity of ministries and schools), legislative (laws), record-keeping (class registers, records), narrative (school chronicles) and personal nature (correspondence, personal diaries), period periodicals and professional publications. Obtained data were evaluated and interpreted using prosopography and comparative method. The typological method served for the periodization of nursing schools.

Results and discussion: The work fills in a number of grey areas in the existing state of knowledge and using new data corrects a somewhat distorted real situation presented in currently used handbooks. The previous research overestimated the role of the Czech nursing school in Prague to the detriment of other schools, particularly of the German nursing school in Prague and of the religious nursing school in Chomutov (Komotau) which held a dominant position with respect to the number of graduates. Handbooks also do not mention a key discussion on a combined nurse and social worker which penetrated the whole inter-war period and caused reforms related to study content.

Conclusion: The unequal placement of schools operated by state, associations and religious orders was a typical feature in inter-war Czechoslovakia. Most schools were kept by religious orders because the state did not find sufficient financial means to the running of state hospitals at which secular schools would arise. The slow and unequal development in the building of nursing schools was caused by lack of vision among the officials of authorized bodies whose decision making was conditioned by the generally small prestige of nurse profession. Until 1938 any nurse department had not been established at the ministry of public health which would offer such a conception. The state of nursing care at that time is evident from the 1938 statistics according to which the paramedical staff in a number of 8,397 persons (men and women) was employed in Czechoslovak medical facilities and only 1,030 persons of them were secular and religious certified nurses.

Klíčová slova: Ošetrovatelství; civilní a řádové školy; sociálně zdravotní péče; emancipace ošetrovateľskej profese; meziválečné Československo (1918–1938).

Key words: Nursing; secular and religious schools; public health care; the emancipation of nursing profession; inter-war Czechoslovakia (1918–1938).

1 ÚVOD

„Každou důležitou událost je potřeba po určité době podrobit posouzení. Otázka, po jak dlouhé době je to vhodné udělat a na základě kterých kritérií, vždy vyžaduje hluboké uvážení.“¹ Z kritické analýzy minulosti lze čerpat inspiraci k nápravě současného stavu v každé oblasti lidské činnosti. Poznání historie je zároveň výzvou k uvědomění si vlastní identity a role ve společnosti. V případě ošetrovatelství může přispět k sebereflexi a hrdosti na sesterskou profesi, jejíž dnešní podoba je výsledkem dlouhodobého boje o rovnoprávné místo ve společnosti. Z prvotního zájmu o léčivé účinky přírody přes charitativní péči, pomocníka lékaře a jeho asistenta se postupem doby stává samostatně pracující odborník usilující o uspokojování potřeb pacienta v širokém rozsahu holistického přístupu k člověku. Tato změna nebyla možná bez vzdělání, rozvoje techniky a moderního managementu.

Poznání minulosti, odehrávající se ve spirále, umožňuje nahlédnout stav, který se směrem do přítomnosti a budoucnosti znovu ve změněné podobě opakuje. Z tohoto úhlu pohledu diskuse o formách vzdělávání sester není novou záležitostí. Podobné problémy se řešily i v průběhu 20. století a lze se z nich proto poučit i pro současnost. Jedním z nich je koncept integrované péče, který byl předmětem odborných diskusí již v meziválečném

¹KOZONĚ, Vlastimil et al. *Ošetrovatelstvo - 50 rokov univerzitného vzdelávania na Slovensku. Pflege-50 Jahre der universitären Bildung in der Slowakei. Nursing - 50 yers of University Education in Slovakia*. Wien: ÖGVP Verlag, 2012, s. 7, ISBN 978-3-9502178-6-5.

období. Je založen na propojení a spolupráci jednotlivých sektorů léčby a s ní související péče, jež v sobě zahrnuje péči primární, sekundární, specializovanou, ambulantní, nemocniční, komunitní, akutní, dlouhodobou i sociální s cílem dosáhnout lepších výsledků a zlepšit kvalitu života společnosti.

Současné vědecké poznání nevystačí s předpokladem, že jednoznačnost výkladu je obsažena v datech a událostech. „Vědecká zkušenost“ je složitou kombinací empirie, racionality a kulturní příslušnosti. Transfer poznatků a inovací z jednoho kulturního okruhu do druhého nebyl nikdy bez komplikací. Poznání tedy pochází více z celkového stavu vědění v oboru než z látky samotné, proto se stále více prosazuje potřeba teorií a hypotéz rozvíjených v konceptuálním rámci. Jedině touto cestou lze dospět k takovému obrazu minulosti, který se může stát inspirací pro budoucnost.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 Filozofická východiska a konceptuální rámec

Předložená práce jako práce svou povahou historická vychází z teoretických konceptů historického bádání, které se snaží o výklad a začlenění tématu do širších souvislostí (kontextualizace). Teoretické ukotvení si v historiografii vynucuje formulaci nových témat a zejména hledání odlišných perspektiv. Teorie umožňují orientovat se v pramenech a faktech, v jejich strukturaci a interpretaci. K nejperspektivnějším v současné historiografii patří punktualistické pojetí, jež má „pluralistický“ charakter.² Orientuje se na co možná nejúplnější proniknutí do jedinečnosti určitých historických konstelací života, kultury, vědění a politiky. Všechny historické konstelace mají povahu současné nesoučasnosti, protože vedle sebe vždy koexistují prvky minulosti, přítomnosti a budoucnosti. Pro moderní verzi punktualistického pojetí je příznačný na jedné straně důraz na každodennost, na konkrétnost a jedinečný prostor, na straně druhé ovšem také na obecnější struktury, dobové mentality, historická zpoždění a zárodky nutných změn. Studium každodennosti a mentalit vázaných na konkrétní socio-profesní skupiny či sociální prostředí prosazují v rámci tohoto pojetí představitelé vlivné francouzské historické školy Annales a tak zvané mikrohistorie.³

Široká heuristická základna, na níž je výzkum postaven, umožňuje ve srovnání s dosavadní literaturou nahlédnout dějiny ošetrovatelského školství hlouběji a z jiného zorného

² HAVELKA, Miloš. Úvod do filozofie dějin: tradice, možnosti, koncepty. In: HOLZBACHOVÁ, Ivana et al. *Filozofie dějin: problémy a perspektivy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 62–63. ISBN 80-210-3593-5.

³ IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivit k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 51-63. ISBN 80-7106-504-8. Srv. též HOLZBACHOVÁ, Ivana. Škola Annales a její proměny. In: *Filozofie dějin: problémy a perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 235-255. ISBN 80-210-3593-5.

úhlu. Podstatou tohoto přístupu je konfrontace záměrů úzké skupiny profesionálních ošetrovatelek s postoji většinové společnosti a formulace z ní vyplývajících konfliktů. Nové podněty přicházely často ze zahraničí, zejména z USA a Velké Británie. Výchozí rámec počátků ošetrovatelského školství představuje medikalizace, uplatňující se ve školské a zdravotní politice. Francouzský sociolog Michel Foucault rozpracoval koncept biomoci (*biopouvoir*) v páté kapitole prvního dílu *Dějiny sexuality – Vůle k vědění*.⁴ Biomoc chápe jako formu „postátnění biologického“, jako „uchopení“ života mocí v souvislosti s prosazováním kapitalismu. Tato biomoc se organizuje kolem dvou pólů. Jeden, označovaný Foucaultem jako anatomo-politika, operuje s disciplinací těla, optimalizací jeho schopností a sil. Tělo je zde chápáno jako „předmět manipulace“: nová technologie těla má vyprodukovat lidskou bytost, s níž lze zacházet jako s tělem učenlivým.⁵

Druhým pólem biomoci je biopolitika, která pracuje v rovině regulace společnosti. Dokonalejší vhléd do těla má za důsledek vyspělejší lékařskou vědu a stále úspěšnější formy terapie.⁶ V souladu s touto devízou jsou součástí biopolitiky kampaně zaměřené na zlepšení hygieny, prevenci, eliminaci ohnisek nákazy, vymezení rizikových skupin, specifikaci nemocí a na programy zdravotní a sociální politiky (vakcinace, péče o novorozence, útulky pro bezdomovce, charitativní a komunální akce typu distribuce jídla a šatstva).

Ve dvacátých letech 20. století formulovali němečtí historikové medicíny myšlenku sociálních dějin medicíny zaměřenou víc na pacienta než na lékaře. Pacient se stává středem zájmu, je součástí širších souvislostí zdravotní péče, včetně ošetrovatelství. Také historikové francouzské školy *Annales* začali ve třicátých letech klást důraz na demografii a zdravotní stav různých sociálních skupin. Člověk se sám začíná zajímat o své zdraví. Rostoucí hodnota zdraví a důraz na ně souvisí s potřebou většího pracovního výkonu a výdělku. Z hlediska organizace existovala dichotomie mezi municipální a státní zdravotní službou. Municipální služby vycházely z lokálních potřeb a mohly tak být demokratičtější a flexibilnější než služby státní.⁷ Rostla potřeba profesionálního lékařského vyšetření: prostředníkem mezi rodinou a lékařem se stává sestra. Výsledkem institucionalizované medikalizace je zakládání nemocnic a zdravotnických profesních organizací, vznik nemocničních fondů a municipální a státní veřejné zdravotní a sociální péče.

⁴ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999, s. 157–185. ISBN 80-238-5090-3.

⁵ TINKOVÁ, Daniela. Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“. Foucaultův koncept „biomoci“ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. Století. In: STORCHOVÁ, Lucie, ed. *Conditio humana – konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2007, s. 116–117. ISBN 978-80-86971-36-0.

⁶ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 2, s. 134. ISSN 0038-0288.

⁷ WEINDLING, Paul. The social history of health and medicine. The 8th UEA research seminar in modern German social history. *German History*. 1986, vol. 3, is. 1, s. 31-37. ISSN 0266-3554.

V souladu s úsilím biomoci o maximalizaci potenciálu života probíhala zejména ve třicátých letech 20. století živá diskuse o vytváření společnosti zabezpečení a blahobytu (*welfare society*), v níž klíčovou úlohu hraje systém všeobecné zdravotní péče (*public health*).⁸ Tato všeobecná diskuse měla formu řady dílčích konfliktů. Jeden z nich ležel v oblasti genderu. Současné genderově orientované práce pojmají ošetrovatelství jako typický profesní obor žen a studium ošetrovatelství jako důležitou složku ženské identity⁹ vycházející z biologické odlišnosti, která zakládá sociální hierarchizaci obou pohlaví. Jejím důsledkem je, jak uvádí francouzský sociolog Pierre Bourdieu, že ženy častěji přijímají práce podřadnější, méně příjemné a sociálně méně oceňované.¹⁰ Možnosti uplatnění žen vyplývají jak z hierarchizace v rozdělení práce (lékař – sestra), tak ze všech viditelných projevů pohlavní odlišnosti (postoj, oblečení, účes) a z nejrůznějších detailů běžného chování. Na pracovištích mohou často vznikat tak zvané kvazi-rodiny, v nichž muž zaujímá roli ochraňujícího otce (například v nemocnicích paternalistický postoj lékaře k sestrám). Mezi základní „ženské“ dispozice náleží schopnost přijímat podřadnou pozici a požadované úkoly, které jsou jim přidělovány pro jejich poslušnost a oddanost, vykonávat s pocitem vnitřního uspokojení.¹¹

Nejen v Evropě, ale i ve Spojených státech, odkud ošetrovatelské školství v meziválečném Československu čerpalo nové podněty a zkušenosti, převažoval v první polovině 20. století názor, že ošetrovatelství je omezeno jen na určitý okruh poznatků a že tudíž nemůže zasahovat do medicínských kompetencí. Naproti tomu medicína měla moc zasahovat do ošetrovatelství. Podle tehdy všeobecně akceptovaného mínění lékař potřebuje vzdělání, kdežto sestra trénink. Tento přístup upevňoval hierarchizaci ve vztazích lékař – sestra a byl příčinou rutinního pojetí ošetrovatelství. Mocenský vztah lékař – sestra byl ovlivněn řadou sociálních nástrojů, které vedly k omezení vzdělávání sester co do hloubky a šíře možností. Vycházelo se z předpokladu, že ošetrovatelské poznání žen je založeno na empirii, zatímco mužské – lékařské poznání má svůj základ ve vědeckých teoriích. Nízká sociální prestiž sester se promítala do organizace a finančního zajištění ošetrovatelských škol. I když byl ve Spojených státech přijat model Florence Nightingalové (1820 – 1910), chyběla finančně administrativní nezávislost, jakou měly školy ve Velké Británii. Tamní nemocnice

⁸ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 2, s. 135. ISSN 0038-0288.

⁹ MELCHIOR, Florence. Feminist Approaches to Nursing History. *Western Journal of Nursing Research*. 2004, vol. 26, is. 3, s. 340–355. ISSN 0193-9459.

¹⁰ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000, s. 24–25. ISBN 80-7184-775-5.

¹¹ BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000, s. 54. ISBN 80-7184-775-5.

byly závislé na bezplatné práci studentek ošetrovatelství, zavřít ošetrovatelskou školu znamenalo zavřít také nemocnici.¹²

Podobu konfliktu mělo vyjasňování konceptů ošetrovatelství, jež byly diskutovány na úrovni vlády, nemocnic, univerzit, nadací, odborných společností a jejich mezinárodních sjezdů. V průběhu třicátých let se vyhranily dva základní modely zdravotnických profesí: jeden kladl hlavní důraz na ošetrovatelství, druhý na sociální práci a její propojení s ošetrovatelstvím. Důvody nebyly jen odborné, ale i hospodářské a politické. V době zvýšeného nebezpečí a příprav na válku se počet kvalifikovaných ošetrovatelek jevil jako nedostatečný a možnosti stávajících ošetrovatelských škol byly v tomto směru omezené. Byli to zejména představitelé Červeného kříže, kteří se v této situaci snažili pokrýt potřeby společnosti rozšířením sítě dobrovolných sester, jež procházely pouze krátkodobým školením. Naproti tomu zástupkyně profesních spolků (Spolek diplomovaných sester) a ošetrovatelských škol chtěly jít cestou navyšování počtu kvalifikovaných sil a rozšiřování jejich kompetencí, včetně oblasti managementu. Jiný konflikt vyplýval z přežívajících předsudků a stereotypních představ o práci ošetrovatelek ve vědomí široké veřejnosti, který byl mimo jiné způsoben nedostatečnou informovaností v oblasti šíření chorob, jejich léčby, hygieny a prevence. Zvláště tíživá byla v tomto směru situace na Podkarpatské Rusi a na Slovensku. Příčinou jiného konfliktu v procesu medikalizace byla absence zákonů a celkově nedostatečně nastavené legislativní podmínky pro rozvoj ošetrovatelského školství. Bylo to dáno příliš velkou reglementací ze strany státních a univerzitních orgánů a jejich představ o uplatňování biomoci v praxi, jejíž výkon byl od roku 1925 soustředěn do Státního zdravotního ústavu. Na tuto skutečnost narážely nejen samy ošetrovatelské školy, ale i americké nadace, které se významným způsobem podílely na rozvoji ošetrovatelského školství v Československu.

Na úrovni sekularizace šlo o konflikt mezi sekulárními a řádovými školami, který měl podobu střetu mezi charitativní a profesionální péčí, podmíněnou rozšiřováním odborných dovedností. Zostřující se nacionální rozpory v multietnickém Československu se promítly do konfliktu mezi českými a německými ošetrovatelskými školami. Předmětem odborného sporu bylo skloubení ošetrovatelské a sociální péče. Vážným problémem byl i výše zmiňovaný konzervativní přístup většinové společnosti v oblasti genderu, neboť s otázkou emancipace ženy byla ošetrovatelská profese těsně svázána. Dlouhodobě přetrvávala mocenská nerovnováha ve vztahu mezi lékařem a sestrou a možnostmi zvyšování jejich kompetencí.

¹² DOERING Lynn. Power and knowledge in nursing; A feminist poststructuralist view. *Advances in Nursing Science*. 1992, vol. 14, is. 4, s. 24-26. ISSN 0161-9268.

Možnosti a limity rozvoje ošetrovateľského školství v meziválečném Československu nastavily i vlastní historické události. Je ironií, že když na počátku třicátých let byly po dlouhém úsilí zásady ošetrovateľského školství a pozice ošetrovatelek ve zdravotnickém systému ve vládních kruzích objasněny, jejich prosazení do praxe nepříznivě ovlivnila hospodářská krize a narůstající nacionální nebezpečí. Význam obou válečných konfliktů 20. století pro rozvoj ošetrovateľství je ambivalentní: na jedné straně šlo nesporně o výrazný stimul pro ošetrovateľskou praxi, na jehož základě se v poválečných obdobích rozvíjely nové koncepty, na straně druhé byl provoz stávajících ošetrovateľských škol během války omezen, nové školy nevznikaly a zastavena byla činnost profesních organizací.

3 METODIKA

Cíl výzkumu, výzkumné otázky a problémy

Výzkumnou oblastí disertační práce¹³ je ošetrovateľské školství v meziválečném Československu. Od toho se odvíjí obecná výzkumná otázka, která zužuje zaměření výzkumu. Byla formulována v hlavním cíli práce následovně:

Hlavní cíl práce:

Identifikovat a charakterizovat faktory, které ovlivňovaly ošetrovateľské školství v meziválečném Československu

Z výzkumné otázky vychází stanovení tří hlavních výzkumných cílů, které definují takto:

Hlavní cíl č. 1

Heuristicky podložená analýza faktorů, mezi nimiž dominují **konflikty** ovlivňující vývoj ošetrovateľské profese v letech 1918–1938. Práce se zaměřuje na konflikty ve vývoji ošetrovateľského školství jako na hlavní faktor určující úroveň kvality ošetrovateľské péče. Fenoménem je „Konflikt jako konstitutivní prvek emancipace ošetrovateľské profese“.

Hlavní cíl č. 2

Vývoj ošetrovateľského školství **do první světové války** a vývoj ošetrovateľského školství **mezi dvěma světovými válkami**.

¹³ PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál, 2006, s. 40. ISBN 978-80-7367-468-7.

Hlavní cíl č. 3

Charakterizovat vývoj jednotlivých ošetrovatelských škol v meziválečném období v Československu.

Operacionalizace hlavních výzkumných cílů je východiskem k formulování dílčích cílů výzkumu.

Hlavní cíl č. 1 charakterizují tyto dílčí cíle:

Zjistit:

1. Konflikt v oblasti genderu
2. Konflikt mezi profesemi ošetrovatelek a sociálních pracovníků
3. Konflikt mezi civilním a řádovým ošetrovatelstvím
4. Konflikt mezi kategoriemi ošetrovatelského personálu
5. Konflikt mezi legislativními principy ČSR a USA
6. Negativní postoj lékařské fakulty ke zřízení ošetrovatelské školy v Brně
7. Konflikt mezi lékařskou fakultou a Státním zdravotním ústavem ve vzdělávání
8. Konflikt mezi americkými ošetrovatelkami
9. Konflikt mezi českými a německými školami
10. Komparace konceptů ošetrovatelské péče

Hlavní cíl č. 2 charakterizují tyto dílčí cíle:

Zjistit:

1. Vývoj ošetrovatelského školství ve světě
2. Vývoj ošetrovatelského školství v českých zemích a v Rakousku
3. Přínos Alice Masarykové pro vývoj ošetrovatelského a sociálního školství
4. Zahraniční zkušenosti československých ošetrovatelek
5. Materiální a sociální podmínky v ošetrovatelské péči
6. Profesní spolková činnost diplomovaných ošetrovatelek

Hlavní cíl č. 3 charakterizují tyto dílčí cíle:

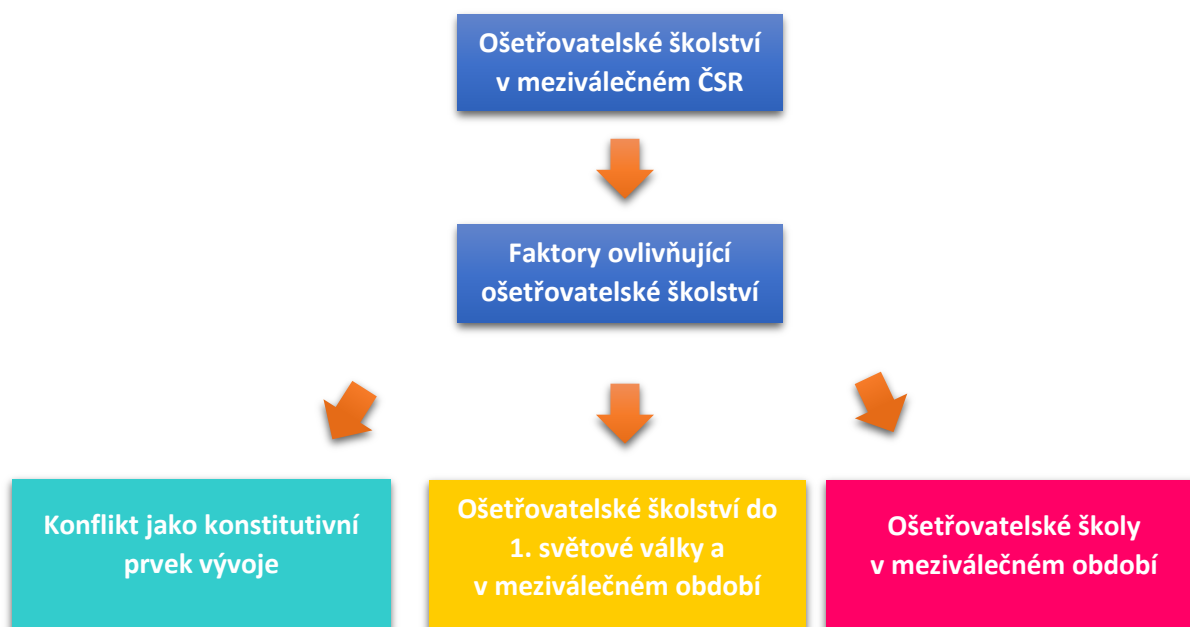
Zjistit:

1. Ošetrovatelská škola v Praze
2. Ošetrovatelská škola Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže v Chomutově
3. Česko-německá ošetrovatelská škola sv. Františka z Assisi v Opavě
4. Ošetrovatelská škola Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže v Bratislavě
5. Ústav Milana Rastislava Štefánika v Turčianském Sv. Martině
6. Ošetrovatelská škola Kongregace Milosrdných sester sv. Vincence v Košicích

7. Presidenta Dr. Edvarda Beneše Ošetřovatelská škola Šedých sester III. řádu sv. Františka v Hradci Králové
8. Ošetřovatelská škola Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka pod ochranou Svaté Rodiny v Brně
9. Ošetřovatelská škola Kongregace Dcer nejsvětějšího Spasitele ve Znojmě
10. Česká ošetřovatelská škola Alice Masarykové Spolku Červeného kříže v Moravské Ostravě
11. Ošetřovatelská škola Německé charity v Ústí nad Labem
12. Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče

Cílem výzkumu je tedy zjistit plány, představy a koncepty rozvoje ošetřovatelského školství v meziválečném Československu, které dosud nebyly zkoumány. Práce zdůrazňuje význam zahraničních vztahů, zejména se Spojenými státy, a jejich přínos pro rozvoj vzdělávání sester. Tyto kontakty se mohly vytvořit díky iniciativě a osobním vazbám Alice Masarykové na americké prostředí. Zkoumané období 1918 - 1938 představuje uzavřenou historickou etapu, během níž se vyjasňovala koncepce ošetřovatelského školství.

4 Diagram operacionalizace hlavních cílů

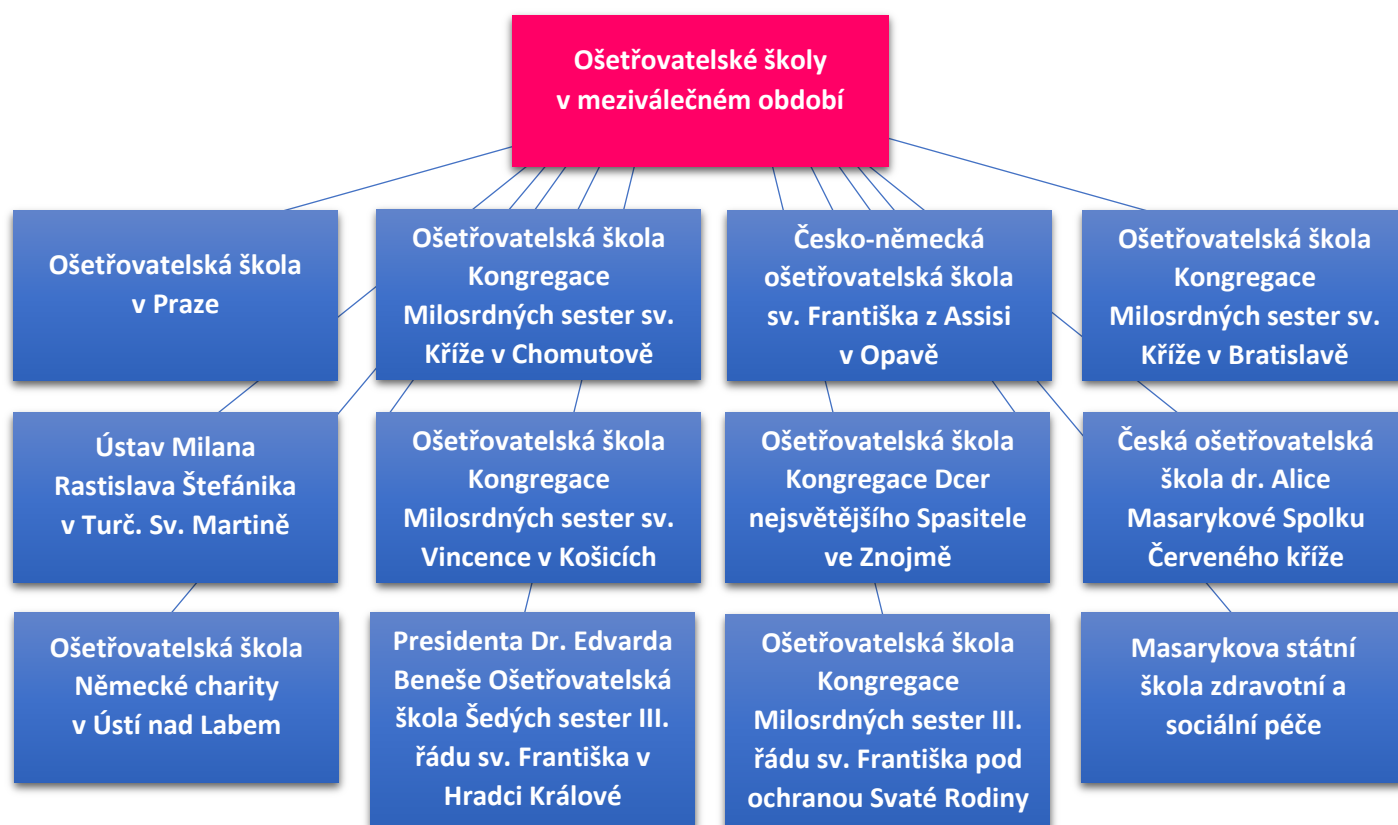
4.1 Operacionalizace hlavního cíle č. 1

4.2 Operacionalizace hlavního cíle č. 2

4.3 Operacionalizace hlavního cíle č. 3

5 Prameny a literatura

Pramenná základna ke zkoumanému tématu je značně široká. Tvoří ji prameny institucionální, legislativní i soukromé povahy, jež mají rozdílnou vypovídací hodnotu.

5.1 Prameny institucionální povahy

Národní archiv, fond Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, 1913 (1918) – 1938 (1939)

Tento obsáhlý fond představuje důležitý zdroj informací ke zkoumanému tématu. V práci byly využity legislativní normy pro zřizování a organizaci ošetřovatelských škol, statistické údaje o jednotlivých ošetřovatelských školách.

Národní archiv, fond Ministerstvo sociální a zdravotní správy

Fond tohoto ministerstva protektorátní vlády (1939–1945), které vzniklo v roce 1939 sloučením stávajících ministerstev zdravotnictví a sociální péče, obsahuje písemnosti vzniklé nejen v období jeho působnosti; zahrnuje i spisy obou zmíněných předchozích původců, což znesnadňuje jejich dohledání. Jeho součástí je i podrobná a dosud téměř nevyužitá složka Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče.

Archiv hlavního města Prahy, fond Česká státní škola ošetrovatelská Praha II, Ječná 4

Z tohoto fondu byly v práci využity zejména zápisy ze schůzí kuratoria školy, které zachycují všechna podstatná fakta: statuta školy, osobní data členů učitelského sboru, přehledy o sociálním původu studentek a zprávy o kontaktech se sestrami Amerického Červeného kříže.

Archiv hlavního města Prahy, fond Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče

Jedná se o obsáhlý, dosud nezpracovaný fond, z něhož mi byly laskavostí pracovníků Archivu hlavního města Prahy zpřístupněny třídní knihy a katalogy Masarykovy státní školy z let 1936–1939.

Rockefeller Archive Center, New York, fond Rockefeller Foundation records, projects, RG 1.1, Series 712 C, Czechoslovakia – Nursing, Institute of Public Health – School of Nursing, 1921–1922, 1924–1939

Rockefellerův archiv obsahuje řadu podrobných informací o české státní ošetrovatelské škole a o Masarykově státní škole zdravotní a sociální péče (korespondence, deníky a situační zprávy pracovníků RF z vizitačních cest, seznamy a osobní data československých stipendistů RF).

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Československý červený kříž

Fond má z hlediska tématu práce jen okrajový význam. Předmětem studia byly zejména informace o organizaci prvního světového sjezdu sociální služby v Paříži, který vedla Alice Masaryková a na němž byl poprvé diskutován profil sociálně zdravotní sestry.

Státní oblastní archiv Zámorsk – Státní okresní archiv Hradec králové, fond Ošetrovatelská škola Šedých sester III. řádu sv. Františka v Hradci Králové, 1935–1949 (1952)

Fond obsahuje výroční zprávu, matriku žákyň, stanovy a domácí pracovní řád školy a výkazy o počtu žákyň a zaměstnanců školy.

Archiv Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Brně, Grohova 18

Řádový archiv obsahuje dvě kroniky: jednu řádovou psanou analistickou formou, z níž byl využit II. díl zachycující období let 1929–1940, a druhou školní sestavenou retrogradně s časovým odstupem.

Archiv generalátu Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Ingenbohl

Z kroniky celé kongregace, uložené v centrálním řádovém archivu ve Švýcarsku, byly využity v České republice nedostupné informace o německé ošetrovatelské škole v Chomutově založené v roce 1917 z mateřského kláštera kongregace v Chebu.

Archiv Kongregace Milosrdných sester sv. Kříže, Gemünden am Main

V provinčním archivu kongregace se sídlem v bavorském Gemündenu je dnes uložena podrobná kronika ošetrovatelské školy v Chomutově z let 1917–1945 (*Chronik der Krankenpflegeschule Komotau 1917–1945 und Diätlehrküche 1937–1940*).

Archiv Německé Charity (Archiv des Deutschen Reichs-Caritasverbandes) Freiburg im Br., fond Krankenpflegeschule in Aussig, 1938–1939

Fond obsahuje dokumenty o přípravných kurzech budoucí ústecké školy organizovaných v Chomutově a kroniku samostatné školy Německé Charity v ČSR.

5.2 Prameny legislativní povahy

Říšská sbírka zákonů 1848–1918, rok 1914, částka LX, č. 139: Nařízení ministra vnitra ze dne 25. června 1914 o ošetřování nemocných z povolání provozovaném

Jedná se o základní legislativní dokument, kterým se řídilo ošetrovatelské školství v Československu po celou dobu existence první republiky.

Sbírka zákonů a nařízení ČSR, č. 218: Zákon ze dne 12. října 1925 o zřízení, působnosti a organizaci Státního zdravotního ústavu republiky Československé

Tento zákon v paragrafu 2 stanoví mezi úkoly Státního zdravotního ústavu, jehož součástí měla původně být i Masarykova státní škola zdravotní a sociální péče, také péči o praktickou odbornou výchovu zdravotnického personálu.

Sbírka zákonů a nařízení ČSR, č. 22: Vládní nařízení ze dne 17. března 1927 o úpravě služebních a platových poměrů světských ošetrovatelů v civilních státních ústavech léčebných a humanitních a ve všeobecné nemocnici v Praze

Tento obsáhlý text normativní povahy představuje důležitý zdroj informací o kategorizaci a platových podmínkách ošetrovatelského personálu.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, digitální repozitář, stenoprotokoly poslanecké sněmovny z let 1920–1938

Tento typ pramene je cenný zejména pro poznání vývoje názorů československých politiků na úlohu ošetrovatelského personálu ve společnosti.

Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, digitální repozitář, stenoprotokoly poslanecké sněmovny z 19. března 1947

Záznam o schválení návrhu na uznání vysokoškolské platové třídy pro absolventky Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče.

5.3 Prameny osobní povahy

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, fond Korespondence Alice Masarykové

Fond obsahuje bohatou korespondenci Alice Masarykové, mimo jiné s předními americkými ošetrovatelkami a sociálními pracovníci, zejména s Ruth Crawfordovou, Mary McDowellovou a Marion Parsonsovou.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond Alice Masaryková

Předmětem studia v tomto fondu byly složky korespondence Alice Masarykové s profesorem Ladislavem Syllabou a se zástupci Amerického Červeného kříže. Zkoumány byly také vybrané dokumenty týkající se školení sociálně zdravotního personálu na Slovensku (1920), stavu školství na Podkarpatské Rusi (1929) a slavnostního otevření Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče (1936).

Archiv Národního muzea, fond Alice G. Masaryková

V tomto fondu je uložena kopie podrobné situační zprávy o stavu školství na Podkarpatské Rusi (1929) a informace o materiální pomoci odeslané z USA do poválečného Československa (1919).

Rockefeller Archive Center, New York, fond Rockefeller Foundation, složka 218–IHD Czechoslovakia, Prague School for Nurses in Public Health and Social Medicine, 1937–1939

Tento fond Rockefellerova archivu se týká Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče. Obsahuje deník a korespondenci Frances Elisabeth Crowellové s Amálií Houžvicovou, ředitelkou školy, a korespondenci George Strodeho s Ludwigem Czechem, ministrem zdravotnictví.

5.4 Odborná dobová periodika

Zprávy Československého červeného kříže 1 (1920) – 16 (1936)

Ústřední časopis Československého červeného kříže představuje významný pramen zejména pro dvacátá léta, kdy česká ošetrovatelská škola v Praze přešla do správy ČSČK. Cenné informace přináší rubrika Ošetrovatelská hlídka vedená Julií Molnárovou, v níž byly publikovány příspěvky týkající se nejen školy samotné, ale také účasti československých ošetrovatelek na kongresech a stipendijních pobytech v zahraničí, zprávy o stavu ošetrovatelství v různých zemích světa a příspěvky českých lékařů.

Československá nemocnice 1 (1931) – 9 (1938)

V časopisu publikovala řada učitelek a absolventek české ošetrovatelské školy, zejména Marta Anna Šindlerová, Jarmila Roušarová, Olga Matyášová, Anna Mánková, Anna Rypáčková, Olga Andělová a Emilie Ruth Tobolářová; z úředníků ministerstva zdravotnictví do něj nejčastěji přispívali Richard Bébr a Eduard Kleinschnitz.

Diplomovaná sestra 1 (1937) – 3 (1939)

Časopis vydával Spolek diplomovaných sester v ČSR z řad absolventek české ošetrovatelské školy v letech 1937–1941. Předmětem studia byly pouze první tři ročníky sestávající vždy z deseti čísel. Články se věnují aktivitám spolku, zejména organizaci sjezdů a publikování memorand diplomovaných sester. Přinášejí informace o aktuálním dění v oboru z domova i ze zahraničí a věnují se profesionálnímu ošetrovatelství z pohledu medicínských oborů. Zvláštní rubrika je vyhrazena ošetrovatelským školám.

The American Journal of Nursing 19 (1919) – 23 (1922)

Měsíčník vydávaný od roku 1900 Americkým Červeným křížem přináší řadu detailních informací o ošetrovatelských školách ve světě, na nichž působily americké ošetrovatelky, včetně pražské ošetrovatelské školy.

Ženské listy 1 (1873) – 10 (1882)

Pro potřeby úvodní kapitoly o stavu ošetrovatelského školství před první světovou válkou byl využit časopis Ženské listy vydávaný Ženským výrobním spolkem. Měsíčník, jehož hlavními redaktorkami byly Věnceslava Lužická a Eliška Krásnohorská, přináší vhled do organizace a fungování první ošetrovatelské školy v habsburské monarchii, provozované v režii spolku.

5.5 Odborné dobové publikace

Dock L. L., Pickett, S. E., Noyes C. D., Clement, F. F., Fox, E. G., Meter, A. R.: History of American Red Cross Nursing. New York: The Macmillan Company 1922

Publikace přináší podrobné informace o historii a soudobých aktivitách Amerického Červeného kříže v USA a ve světě do roku 1922. Obsahuje mimo jiné podrobné zprávy z inspekčních cest,

Zdravotnická ročenka československá 1938, red. Jiří Říha, Praha: Piras 1938

Ročenka obsahuje řadu jinde těžko dostupných dat o jednotlivých zdravotních institucích a školách (s. 223–227) činných v Československu v roce 1938.

Sborník II. sjezdu diplomovaných sester ošetřovatelek v ČSR. Praha: vlastním nákladem SDS 1932

V příspěvcích druhého sjezdu se objevují nové požadavky na rozšíření sítě ošetřovatelských škol, prodloužení výuky ze dvou na tři roky, zavedení postgraduálního vzdělávání a vydání jednotných učebnic.

Sborník jubilejního pracovního sjezdu diplomovaných sester v ČSR. Praha: nákladem Zemské ošetřovatelské školy 1947

Využity byly příspěvky věnované jak historii, tak vzpomínkám absolventek pražské ošetřovatelské školy.

5.6 Literatura k teoretickým otázkám

Koncept biomoci a medikalizace, z něhož práce vychází, se opírá o teoretická pojednání francouzského sociologa Michela Foucaulta, který se této otázce věnoval v páté kapitole prvního dílu *Dějiny sexuality – Vůle k vědění*¹⁴ V české historiografii se problematikou biomoci a vztahem mezi tělem, vědou a státem zabývala Daniela Tinková,¹⁵ ze sociologického hlediska tématu věnovala pozornost Zuzana Parusniková.¹⁶ Počátkům

¹⁴ FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999. 189 s. ISBN 80-238-5090-3.

¹⁵ TINKOVÁ, Daniela. Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“. Foucaultův koncept „biomoci“ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století, In: STORCHOVÁ, Lucie, ed. *Conditio humana – konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: Fakulta humanitních studií UK – Ústí nad Labem, UJEP 2007, s. 115-137; TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha: Argo, 2010. 670 s. ISBN 978-80-257-02223-9.

¹⁶ PARUSNIKOVÁ, Zuzana. Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 2, s. 131–142. ISSN 0038-0288.

emancipace žen v Čechách, dívčímu vzdělávání a ženským spolkům v Praze v 19. století se věnuje Marie Bahenská.¹⁷ Zvláštní pozornost autorka věnovala ošetrovatelkám a ženám lékařkám.¹⁸ V širším kontextu se postavením ženy v Československu zabývají Milena Lenderová¹⁹ a Jana Burešová.²⁰

Literaturu k metodologii zastupuje několik zásadních prací. Přehled o použitých kvalitativních metodách podávají Jan Hendl²¹ a Keith Punchová,²² informace o historických metodách a o práci s historickými prameny poskytuje jednak starší práce Miroslava Hrocha a kolektivu Úvod do studia dějepisu,²³ nově téma studentům ve svých skriptech přibližují učitelé Fakulty humanitních studií UK.²⁴

5.7 Všeobecné přehledy

Základní vhled do problematiky ošetrovatelského školství přinášejí přehledové práce Vlastimily Kafkové²⁵ a Jany Kutnohorské²⁶ a kolektivní práce Evy Pospíšilové a Valerie Tóthové²⁷ a Anny Falisové a Evy Morovicsové.²⁸

Historicky nejstarší kniha Vlastimily Kafkové vyšla v roce 1992 a je převážně založena na člancích dobového odborného tisku. Podává základní přehled problematiky od středověku do počátku padesátých let 20. století a je opatřena bohatými přílohami. Podstatná část knihy je věnována meziválečnému období. Pozornost autorky je upřena hlavně na českou ošetrovatelskou školu v Praze, ostatní školy jsou zmíněny jen okrajově, informace o Masarykově státní škole zdravotní a sociální péče zcela chybí. Ve své době byla tato publikace velkým přínosem, pro náročnější studium a hlubší výzkum však nepostačuje. Chybí mezinárodní kontext a dobový diskurs, ve kterém se vývoj ošetrovatelství odehrával. Novější

¹⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. 175 s. ISBN 80-86429-38-5.

¹⁸ BAHENSKÁ, Marie. Paní doktorová, ošetrovatelka, slečna doktorka. Obraz ženy ve zdravotnických profesích na stránkách Ženských listů. *Studia Historica Nitriensia*. 2014, č. 1, s. 3-14. ISSN 1338-7219.

¹⁹ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.

²⁰ BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v 1. polovině 20. století*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2001. 509 s. ISBN 80-244-0248-3.

²¹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

²² PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál, 2006. 232 s. ISBN 978-80-7367-468-7.

²³ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 304 s.

²⁴ HIML, Pavel et al. *Texty k historickému prosemináři FHS UK [CD-ROM]*. Praha: Fakulta humanitních studií 2015. 145 s. ISBN: 978-80-8798-89-0.

²⁵ KAFKOVÁ, Vlastimila. *Z historie ošetrovatelství*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992. 185 s. ISBN 80-7013-123-3.

²⁶ KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetrovatelství*. Praha: Grada, 2010. 206 s. ISBN 978-80-247-3224-4.

²⁷ POSPÍŠILOVÁ, Eva a TÓTHOVÁ, Valerie. *Vývoj vybraných ošetrovatelských postupů od nejstarších dob po současnost*. Praha: Triton, 2014. 180 s. ISBN 978-80-7387-824-5.

²⁸ FALISOVÁ, Anna a MOROVICSOVÁ, Eva. *Pôrodné asistentky a ošetrovatelky na Slovensku v rokoch 1918–1938*. Bratislava: Veda, 2015. 272 s. ISBN 978-80-224-1468-5.

práce Jany Kutnohorské má širší záběr, pozornost věnuje také řádovým ošetrovatelským školám, zmiňuje některé archivní zdroje české provenience, nevyužity však zůstaly prameny zahraničního původu. Z prací věnovaných dějinám medicíny²⁹ byly z hlediska tématu přínosné Dějiny všeobecné fakultní nemocnice v Praze,³⁰ v níž je v kapitole Ze života v nemocnici věnována pozornost ošetrovatelskému personálu. K prosopografickému studiu učitelů z řad lékařů působících na ošetrovatelských školách posloužily biografické slovníky profesorů české a německé lékařské fakulty v Praze.³¹

5.8 Práce k vývoji sociální a zdravotní péče

Vývoj sociální a zdravotní péče v meziválečném Československu byl těsně spjat s osobností Alice Masarykové, první předsedkyně Československého červeného kříže. Dosud nejpodrobnější studii o jejím životě a díle napsal Radovan Lovčí.³² Využity byly kapitoly o zahraničních cestách Alice Masarykové, o jejím působení v ČSČK a o vlivu na fungování ošetrovatelské školy v Praze. Kontakty Masarykové s americkým prostředím jsou zachyceny ve vzpomínkové knize, kterou na základě vyprávění aktérky a jejích přátel sestavila Ruth Crawford Mitchellová.³³

Úlohou Rockefellerovy nadace při budování Státního zdravotního ústavu a Masarykovy státní školy v Praze se na základě analýzy fondů Rockefellerova archivu zabývají Paul Weindling,³⁴ Benjamin Page³⁵ a zejména Elizabeth Vickersová.³⁶ Založením a

²⁹ NIKLÍČEK, Ladislav. *Přehled dějin českého lékařství a zdravotnictví. Díl 1. (Do roku 1945)*. Brno: Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, 1989. 85 s. ISBN 80-7013-032-6; SVOBODNÝ, Petr a HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. 247 s. ISBN 80-7254-424-1.

³⁰ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, SVOBODNÝ, Petr a BRÍZA, Jan. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, 1790–2010*. 3. vyd. Praha: Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, 2011. 231 s. ISBN 978-80-7345-243-8.

³¹ *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*. Praha: Univerzita Karlova, 1988 (1. díl), 1993 (2. díl). ISBN 978-80-7066-696-8, 80-7-066-696-X; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila a SVOBODNÝ, Petr. *Biographisches Lexikon der Deutschen Medizinischen Fakultät in Prag 1883–1945*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1998. 239 s. ISBN 80-7184-521-3.

³² LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*. Praha: Togga, 2008. 485 s. ISBN 978-80-7308-189-8.

³³ MITCHELL, Ruth Crawford. *Alice Garrigue Masaryk, 1879–1966: her life as recorded in her own words and by her friends*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 1980. 158 s.

³⁴ WEINDLING, Paul. Public Health and Political Stabilisation. The Rockefeller Foundation in Central and Eastern Europe between the Two World Wars. *Minerva*. 1993, vol. 31, is. 3, s. 253–267. ISSN 0026-4695.

³⁵ PAGE, Benjamin B. First Steps. The Rockefeller Foundation in Early Czechoslovakia. *East European Quarterly*. 2001, vol. 35, is. 3, s. 259–308. ISSN 0012-8449.; PAGE, Benjamin B. The Rockefeller Foundation and Central Europe. A Reconsideration. *Minerva*. 2002, vol. 40, is. 3, s. 265–287. ISSN 0026-4695.; PAGE, Benjamin. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo I. *Dějiny věd a techniky*. 2002, roč. 35, č. 3–4, s. 151–176; II. *Dějiny věd a techniky*. 2003, roč. 36, č. 2, s. 89–119. ISSN 0300-4414.

³⁶ VICKERS, Elizabeth. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola: 1996, 76 s. The University of West Florida.; VICKERS, Elizabeth. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*. 1999, is 7, s. 67–96. ISSN 1062-8061.

historií Státního zdravotního ústavu v Praze se věnoval Ladislav Niklíček,³⁷ Jaroslav Kříž a Renata Beranová.³⁸

Historie jednotlivých ošetrovatelských škol je zpracována značně nerovnoměrně. Badatelé věnovali většinou pozornost pouze české ošetrovatelské škole v Praze. Ostatní školy stály na okraji jejich zájmu, o Masarykově státní škole zdravotní a sociální péče neexistuje prakticky žádné podrobnější pojednání. K řádovým ošetrovatelským školám je k dispozici pouze stručná historie školy v Opavě, kterou publikoval v roce 1930 Jindřich Urbánek;³⁹ o škole v Hradci Králové stručně pojednala Pavla Koritenská.⁴⁰

Tématu se věnovala řada kvalifikačních prací, které však zpravidla opakují stále stejná fakta. Využity byly proto jen ty práce, které jsou založeny na původním archivním výzkumu. Patří k nim diplomová práce Moniky Vamberové o Theodoru Gruschkovi,⁴¹ Několik výborných absolventských prací se zabývá historií vídeňské ošetrovatelské školy Rudolfinerhaus, jež měla na vývoj českého ošetrovatelství velmi silný vliv. Komparativní pohled na profesní poměry v Rakousku a České republice na dlouhé časové ose od sedmdesátých let 19. století do devadesátých let 20. století nabízí diplomová práce Ilse Marie Walterové.⁴² Okolnosti vzniku a založení vídeňského Rudolfinerhausu jsou rovněž tématem diplomové práce Jasmíny Rumpelmayerové,⁴³ která mi posloužila ke komparaci v otázce podmínek přijetí a učebních osnov se školou v Praze. Cenné údaje o Sylvě Macharové, absolventce vídeňské školy Rudolfinerhaus a ředitelce pražské ošetrovatelské školy, přináší kvalifikační práce Miroslavy Vašíčkové.⁴⁴

³⁷ NIKLÍČEK, Ladislav a MANOVÁ, Irena. Místo Státního zdravotního ústavu v dějinách československé vědy a zdravotnictví. In: *Věda v Československu 1918 – 1952*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1979, s. 430–434.

NIKLÍČEK, Ladislav a ŠIMBERSKÁ, Růžena. Rockefellerova nadace a založení Státního zdravotního ústavu Republiky československé. *Dějiny věd a techniky*. 1991, roč. 24, č. 3, s. 129–145. ISSN 0300-4414.

³⁸ KRÍŽ, Jaroslav a BERANOVÁ, Renata. *Historie Státního zdravotního ústavu v Praze*. Praha: Státní zdravotní ústav, 2005. 167 s. Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica, zvláštní č. ISSN 0862-5956.

³⁹ URBÁNEK, Jindřich. *O řádové ošetrovatelské škole při Slezské zemské nemocnici v Opavě*. Prostějov: V. Horák, 1930. 18 s.

⁴⁰ KORITENSKÁ, Pavla. Dívčí vzdělávání v Hradci Králové (5). Prezidenta dr. Edvarda Beneše Ošetrovatelská škola Šedých sester III. řádu sv. Františka v Hradci Králové. *Scan*. 2014, roč. 24, č. 2, s. 20-21. ISSN 1211-295X.

⁴¹ VAMBEROVÁ, Monika. *Prof. MUDr. Theodor Gruschka (1888-1967). Osud mezi Prahou a Jeruzalémem*. Diplomová práce. Praha: 2001. Fakulta sociálních věd UK.

⁴² WALTER, Ilse Marie. *Krankenpflege in Österreich und der Tschechischen Republik. Terminologie und kulturgeschichtlicher Hintergrund*. Diplomová práce. Wien: 1996. Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien.

⁴³ RUMPLMAYER, Jasmin. *Die Bedeutung des Rudolfinerhauses in Wien für die Pflegeausbildung und professionelle Pflege im Zeitraum von 1882 bis 1919*. Diplomová práce. Wien: 2011. Universität Wien.

⁴⁴ VAŠÍČKOVÁ, Miroslava. *Sylva Macharová - Absolventin der Schule am Rudolfinerhaus mit Beispielwirkung für die Entwicklung der Pflegeausbildung in Prag*. Wien: Schule für Gesundheits- und Krankenpflege am Rudolfinerhaus, 2007.

6 METODOLOGIE

Metodologicky práce staví na heuristické analýze dobových archivních pramenů a sekundární literatury.

Heuristická analýza

Heuristická analýza se opírá o data, která vznikla v minulosti a mají charakter primárních zdrojů. Pro získání historických dat bylo nutno se orientovat v organizaci písemností podle jejich původců, což je jeden z hlavních pořadacích principů. Písemnosti, které vytvořil jeden původce (instituce nebo fyzická osoba) představují archivní fond. Pro získání potřebných dat bylo nutné zjistit, jaká dobová instituce má vztah ke zkoumanému tématu a vyhledat její archivní fond. Všechny veřejné archivní fondy a sbírky v České republice jsou uloženy v databázi ministerstva vnitra. Pomůckou, která pomáhá při orientaci ve fondu, je archivní inventář, který uvádí charakteristiky archiválií.⁴⁵ Ve výzkumu jsem využila písemné fondy státních a církevních institucí domácí a zahraniční provenience.

Prameny a literatura

K prvotní orientaci po tématu slouží sekundární literatura; forma její rešerše pak závisí na vymezení problému. Zvolila jsem následující banku pojmů jako východisko pro heuristický výzkum: diplomovaná ošetrovatelka, sociální podmínky sester, ošetrovateľské vzdělávání, odborná ošetrovateľská literatura, ošetrovateľské školy, lidovýchova a osvětová činnost, tradice ošetrovateľství, kompetence sestry, státní moc a legislativa, spolky a nadace, zahraniční studijní a pracovní pobyty, sjezdy a konference.⁴⁶

Kritická analýza historických pramenů se skládá ze tří fází, jež tvoří **heuristika**, **kritika** a **interpretace**. Získaná data bylo nutné dále třídit a hodnotit podle zvolených kritérií.⁴⁷

Vyhledávací strategie

Heuristika: Heuristika jako první fáze práce s prameny, je nauka o vyhledávání informací, o tom, jak a v jakých zdrojích má badatel zjišťovat odpovědi na otázky, které si klade. Formulace výzkumných otázek se odvíjí od nashromážděného materiálu a jeho rozčlenění do skupin. Vyhledávací strategii literatury a pramenů jsem založila na webových databázích badatelna.eu, Kramerius, EBSCOhost, JSTOR, Medvik, PubMed, CINAHL, Medline a

⁴⁵ Soupisy fondů a inventáře jsou v tištěné podobě přístupné v příslušných archivech a některé z nich v digitalizované podobě také z webu: <http://badatelna.eu>

⁴⁶ HIML, Pavel. Mezi papírem a webem. Historiografické zdroje a zásady práce s nimi. In: HIML, Pavel et al. *Texty k historickému prosemináři FSH, UK*. Praha: Togga, 2015, s. 22–23. ISBN 978-80-87398-89-0.

⁴⁷ HORSKÝ, Jan. Komparativní historické vědy. In: HIML, Pavel et al. *Texty k historickému prosemináři FSH, UK*. Praha: Togga, 2015, s. 29. ISBN 978-80-87398-89-0.

Bibliographia medica Czechoslovaca (BMČ) včetně databází dostupných v Národní lékařské knihovně v Praze. Využila jsem celkem **18 archivních fondů, 22 vydaných pramenů a 222 titulů monografií a odborných časopisů.**

Druhou fází je **kritika** pramene, která se člení na vnější (ptá se na pravost pramene) a vnitřní (řeší jeho pravdivost). Současně se zjišťuje autor a adresát pramene, doba, místo a důvod vzniku, míra jeho tendenčnosti a reprezentativnosti. Badatel musí brát v potaz řadu faktorů. Do pramenů institucionální povahy se například nepromítají okolnosti, za nichž se jednání aktérů odehrávalo, zatímco v osobní korespondenci rezonují jejich subjektivní pohledy. Prameny evidenční povahy (třídní knihy, výkazy) nejsou často úplné; spolehlivost dat uváděných ve školních kronikách se různí v závislosti na časové vzdálenosti popisovaných dějů, na kvalitě vzdělání a paměti autora a na celé řadě dalších faktorů.

Třetím krokem je **interpretace** pramenů:⁴⁸ fakta nestačí pouze nashromáždit, ale je nutné je třídit a hodnotit. Nástrojem interpretace jsou různé metody, především kvalitativního výzkumu. V případě statistických přehledů o počtu studentek, vyučovacích hodinách či platových podmínkách jsem pomocně ve své práci použila i kvantitativní techniky.

Získanou množinu dat z těchto zdrojů bylo třeba dále roztřídit podle kategorií, které umožňují přiřadit údaje k vybraným pojmům. Kategorizací se rozumí seskupování pojmů, které přísluší stejnému jevu. Kategorizační systémy pomáhají redukovat data a jsou používány při kódování dokumentů. Vlastní kódování lze rozčlenit do tří typů: otevřené, axiální a selektivní. Otevřené a axiální kódování jsem uplatnila při práci se všemi typy primárních zdrojů. V případě odborné časopisecké literatury šlo o to přiřadit vybrané články a zprávy publikované na stránkách studovaných periodik (*Zprávy Československého červeného kříže z let 1921–1936, Československá nemocnice z let 1931–1939 a Diplomovaná sestra z let 1937–1939*) k vybraným pojmům typu založení školy, podmínky přijetí na školu, učební osnovy, učitelé, každodenní život, uplatnění absolventek, sociální poměry ošetřovatelek a zahraniční zkušenosti.

Nosnou metodu zpracování zvoleného tématu představuje kvalitativní výzkum orientovaný do minulosti, reprezentovaný kritickým rozbořem a interpretací shromážděných pramenů. Interpretativní přístup umožňuje odpovědět na vytčené otázky, odhalit neznámé souvislosti a nalézt vztahy mezi minulostí a přítomností.⁴⁹ Hodnocení a interpretace v historickém výzkumu důsledně vycházejí z dobového diskursu. Vybrané jevy proto vždy zkoumám s ohledem na konkrétní problém a širší souvislosti. Tímto způsobem jsem například zjišťovala, jak byly uplatňovány koncepty biomoci, medikalizace a genderu ve vazbě na

⁴⁸ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN, 1985, s. 234–239.

⁴⁹ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005, s. 135–137. ISBN 80-7367-040-2.

sociální a politické podmínky meziválečného Československa, které rozvoj ošetrovatelského školství podstatným způsobem determinovaly, či jak existence odborných škol ovlivnila úroveň ošetrovatelské péče v daném období.

Komparativní metoda

Nejdůležitějším způsobem třídění a hodnocení historických dat je komparativní metoda, kterou lze uplatnit v diachronní i synchronní perspektivě.⁵⁰ Diachronní komparace (srovnání různých podob studovaného jevu v různých časech) byla použita při srovnávání výuky ošetrovatelek před první světovou válkou a v meziválečném období. Synchronní komparaci (srovnání různých podob studovaného jevu na různých místech ve stejném čase) využívám pro ozřejnění fungování a organizace ošetrovatelských škol meziválečného období v ČSR, USA a Rakousku. Takové srovnání umožňuje poukázat na asynchronnost vývoje. Jako východisko **typologické metody**, která předpokládá uplatnění kvalitativních ukazatelů a hierarchizaci kritérií je periodizace, v jejímž rámci jsem se pokusila stanovit základní a dílčí mezníky. V práci je uplatněna také **prosopografická metoda**, která představuje soubor biografií osobností určitých skupin nebo institucí (v mém případě učitelů ošetrovatelských škol), s cílem zjistit obecné platné shody, podobnosti a vztahy v rámci analýzy kariérních linií.⁵¹ Využita byla při mapování profesní kariéry a dramatických životních osudů učitelů působících na Masarykově státní škole v Praze. Jednalo se o přední odborníky, jejichž významnou část představovali židé a němečtí sociální demokraté, kteří patřili v době šířícího se nacismu mezi silně ohroženou skupinu.

7 VÝSLEDKY

Konflikty sledované na pozadí uplatňování procesu medikalizace a prosazování biomoci se promítaly do několika oblastí. Z genderového hlediska se jednalo o rozpor mezi vzdělanou a zkušenou ženou - profesionálkou a sociálně institucionalizovanou úlohou ženy-ošetrovatelky v nemocnici. Názory odborné lékařské veřejnosti se dělily na menšinu těch, kteří zaujímalí ke vzdělávání ošetrovatelek vstřícný postoj, a na většinu těch, kteří je považovali za nadbytečné.

Vztahy civilních a řádových sester byly poznamenány odlišnou mentalitou, která se projevovala v různých přístupech k organizaci řízení ošetrovatelské péče. Zatímco do denního řádu civilních sester mohl zasahovat svými příkazy lékař, řádové ošetrovatelky podléhaly své sestře představené.

⁵⁰ HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: SPN, 1985, s. 208–214.

⁵¹ STOČES, Jiří. Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět. *Český časopis historický*. 2012, roč. 110, č. 3–4, s. 765–775; 776–788. ISSN 0862-6111.

Častým problémem byla rozšířená praxe, kdy na systemizovaná místa byly přednostně přijímány nekvalifikované sestry, jen proto, že představovaly levnější pracovní sílu. Tento postoj byl dokladem nedocení ošetrovatelského vzdělání.

Předmětem konfliktů byla také rozdílná mentalita a představy mezi americkými odborníky a československými kompetentními činiteli, kteří rozhodovali o podobě ošetrovatelského vzdělávání. Vysoké nároky americké strany na kvalifikaci sester dlouho nenacházely pochopení na české straně. Tato okolnost znemožňovala opakovaně požadované prodloužení studia ze dvou na tři roky. V meziválečné Evropě byla naprosto nepředstavitelná podoba ošetrovatelského vzdělání na vysokých školách uplatňovaná v USA na Univerzitě Johnse Hopkinse v Baltimoru, na Harvardově univerzitě v Bostonu či na Yaleově univerzitě v New Havenu.

Vývoj ošetrovatelského školství do první světové války a po ní prokázal, že zahraniční kontakty měly pro rozvoj ošetrovatelského školství v meziválečném Československu klíčový význam, který nebyl dosud v české historiografii dostatečně doceněn. Po první světové válce s rostoucí úlohou USA ve světě začaly americké ošetrovatelky globálně implementovat zkušenosti, které nabyly během válečného konfliktu. Zprvu šlo o nápravu materiálních škod a hmotného nedostatku spolu se zaváděním zdravotnické osvěty v oblasti hygieny, což napomáhalo postupně měnit názor společnosti na význam a úlohu ošetrovatelky. Tohoto úkolu se ve střední Evropě ujal zejména Americký červený kříž ve spolupráci s národními organizacemi Červeného kříže ve Velké Británii a ve Francii. O tuto spolupráci se zasloužila předsedkyně ČSČK Alice Masaryková, jejíž význam pro rozvoj československého ošetrovatelského školství není dosud náležitě oceněn. Participovala nejen na vývoji pražské ošetrovatelské školy, ale také na masovém vzdělávání dobrovolných sester a dalších pomocných pracovníků ve zdravotnictví, které měl v gesci ČSČK.

Obtížněji se v Československu prosazovala druhá linie amerického ošetrovatelství reprezentovaná Rockefellerovou nadací, která své aktivity zprvu zaměřila do mimoevropských zemí v souvislosti s cílem řešit epidemiologické situace v nejvíce zasažených oblastech světa. Jejím záměrem bylo vychovávat vysoce kvalifikované multifunkční ošetrovatelky schopné zastávat široké spektrum pozic ve veřejném zdravotnictví. Tento, dnes opět aktuální holistický přístup k péči o člověka, zmiňovaný v programu Zdraví 2030, který vycházel z ambiciózní vize zajistit blahobyt lidstva na celém světě (*welfare society*), narážel na nepochopení ze strany části lékařské veřejnosti a zodpovědných vládních úředníků. Jeho propagátorkami byly zejména ty ošetrovatelky, které měly možnost se s ním seznámit v zahraničí během studijních pobytů financovaných Americkým červeným křížem a Rockefellerovou nadací. K nejprestižnějším patřily jedenáctiměsíční mezinárodní kurzy pořádané od roku 1920 v Londýně pro vybrané

absolventky ošetrovateľských škôl, s nimiž sa počítalo na vedúcej pozícii. Týchto kurzů orientovaných na verejné zdravotníctví se v letech 1920–1938 zúčastnilo celkem třináct stipendistek z Československa. Nejčastějším místem studijních pobytů v USA bylo školící centrum pro ošetrovatelky na Vassar College ve státě New York, jedné z prvních vysokých škôl pro ženy.

Diplomované ošetrovatelky byly vysílány na krátkodobé praxe a exkurze do nemocnic ve Spojených státech, Kanadě, Velké Británii, Francii a Skandinávii. Získané zkušenosti předávaly nejen v domácím prostředí, ale implementovaly je do dalších zemí, kde pomáhaly formovat ošetrovateľské školství (Bělehrad). Jinou platformou kontaktů se zahraničními kolegyněmi byly konference a odborná setkání (konference ředitelk ošetrovateľských škôl v Paříži 1922, konference Červeného kříže v Bruselu 1930, mezinárodní sjezd sester v Paříži 1933). Americké sestry měly také vliv na ustavení profesního ošetrovateľského spolku (Spolek absolventek státní školy ošetrovateľské, později přejmenovaný na Spolek diplomovaných sester), který hrál důležitou roli při prosazování změn v sociální oblasti a zajištění vysoké odborné kvalifikace sester.

Zahraniční vliv na podobu ošetrovateľského školství v Československu se uplatnil po dvou liniích. V letech 1920–1923 šlo o působení ošetrovatelek Amerického Červeného kříže na české ošetrovateľské škole (Marion Geneth Parsonsová, Alotta M. Lentellová, Blanche Kacenová, Pansy Besomová, Mary H. Bethelová a Rachel Torranceová); druhá linie se prosadila v souvislosti s otevřením Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče v roce 1936, jejíž studijní obsah byl koncipován v intencích představ Rockefellerovy nadace.

Nejvýznamnější instituce byly alokovány do Čech a vznikly ještě v období první světové války (Česká a německá ošetrovateľská škola v Praze 1916, ošetrovateľská škola kongregace Milosrdných sester sv. Kříže v Chomutově 1917). Ve dvacátých letech vznikly na území Československa jen dvě školy (Opava 1925, Martin 1925). Většina škôl byla konstituována se značným zpožděním až ve třicátých letech (Bratislava 1931, Hradec Králové 1935, Brno 1936, Košice 1936, Masarykova škola 1936, Znojmo 1937, Ostrava 1937, Ústí nad Labem 1938). Za celou dobu existence první republiky se nepodařilo založit tolik potřebnou školu na Podkarpatské Rusi. Pokus z roku 1935 o její zřízení při státní nemocnici v Mukačevě vyzněl naprázdno.

Nerovnoměrné bylo rovněž rozložení škôl provozovaných státem, spolky a církevními řádů. Většinu škôl měly v režii církevní řády, protože stát nenašel dostatek finančních prostředků k provozování státních nemocnic, při nichž by civilní školy mohly vznikat. Světský charakter měla česká a německá škola v Praze, škola při Ústavu Milana Rastislava Štefánika v Martině, Masarykova státní škola v Praze a ošetrovateľská škola v Moravské Ostravě, kterou provozoval Československý červený kříž, v jehož gesci byla už

dříve i česká ošetrovatelská škola v Praze (1920–1931). Naproti tomu církevní řády provozovaly školy v Chomutově, Opavě, Bratislavě, Hradci Králové, Brně, Košicích a Znojmě, Německá Charita pak v Ústí nad Labem. Pomalý a nerovnoměrný vývoj v budování ošetrovatelských škol byl zapříčiněn chybějící vizí kompetentních orgánů, jejichž rozhodování ovlivňovala všeobecně nízká prestiž profese ve společnosti. Až do roku 1938 nebyl na ministerstvu veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy ustanoven ošetrovatelský odbor, který by takovou koncepci mohl nabídnout.

Na základě typologického členění škol lze vymezit několik period ve vývoji ošetrovatelského školství:

1916 – 1920

První školy, které začaly v tomto období vychovávat profesionální ošetrovatelky, narážely na hluboce zakořeněné předsudky vůči nově vznikající profesi, potýkaly se s nedostatkem učitelů, jejich fungování bylo provázáno obtížnou válečnou situací a neuspokojivými materiálními podmínkami. V Chomutově a na české ošetrovatelské škole v Praze působily absolventky vídeňského Rudolfínerhausu, německá ošetrovatelská škola v Praze byla naproti tomu více spojena s německým systémem zdravotní péče.

1920 – 1925

Toto období se vyznačovalo konsolidací ve zdravotnických institucích, vytvářením sítě pracovišť v komunitní péči, které byly převážně v gesci Červeného kříže. Zatímco německá třída pražské ošetrovatelské školy zůstala ve správě státu, českou převzal Československý červený kříž, což umožnilo provádět změny v obsahu a metodách výuky zaváděných americkými ošetrovatelkami. Zvláštní význam byl přisuzován praktickému výcviku. V tomto období se nepodařilo založit žádnou další školu. Dílčí periodizační mezník představuje rok 1923, kdy českou i německou ošetrovatelskou školu začala řídit česká ošetrovatelka a vznikl také první profesní spolek.

1925 – 1931

V těchto letech stát založil první sociálně zdravotní školu na Slovensku v Turčianském Sv. Martině, která se na rozdíl od sociální školy v Praze více zaměřovala na osvětu na venkově, kde bylo třeba překonávat vžitá předsudky a pověry. Vznikla také první ošetrovatelská škola (řádová) v zemi Moravskoslezské se sídlem v Opavě. Na kongresu sociální práce v Paříži v roce 1928, který řídila Alice Masaryková, se začaly hledat průsečíky v práci ošetrovatelek a sociálních pracovnic a vznikl tak koncept sociálně zdravotní sestry, která se měla orientovat nejen na nemocniční péči, ale i na péči komunitní. Důležitým dokumentem vydaným v tomto

období bylo vládní nařízení z roku 1927, kterým byly definovány kategorie ošetrovatelského personálu a jeho platové a sociální podmínky. Až do té doby neměla sestra zákonem zaručený nárok na odměnu za svou práci. V roce 1929 Německá charita začala organizovat na chomutovské škole vlastní kurzy, které později vedly k založení samostatné školy v Ústí nad Labem.

1931 – 1938

Z hlediska zkoumaného tématu má toto období klíčový význam. Vyznačovalo se překotným zakládáním nových škol ve snaze dohnat zpoždění z předchozích let. Celkem vzniklo devět škol, šest církevních a tři civilní. Impuls k zakládání nových škol přišel nejen z vládních kruhů, ale také z Říma od papeže, na jehož výzvu vznikly v Československu v letech 1935–1936 tři školy (Hradec Králové, Brno, Košice).

Pod silícím tlakem Rockefellerovy nadace na stát probíhala intenzivní jednání o založení školy nového typu, která by více odpovídala požadavkům moderního ošetrovatelství orientovaného na veřejné zdravotnictví. Řešením bylo založení Masarykovy státní školy zdravotní a sociální péče, jejíž obsahová náplň byla předmětem řady změn a sporů.

V roce 1931 se také konal II. sjezd Spolku diplomovaných sester, na němž delegátky formulovaly nové požadavky na novelizaci vládního nařízení z roku 1927. Tím, že ve stejném roce převzal pražskou ošetrovatelskou školu do své správy stát, vzal na sebe větší odpovědnost za další rozvoj oboru, který v předchozím období byl ponechán na iniciativě Červeného kříže. Ošetrovatelská profese se začala prezentovat v nově vydávaném periodiku *Československá nemocnice*, které se na rozdíl od *Zpráv ČSČK* snažilo o širší záběr zdravotnické problematiky z pohled lékařů, právníků a ošetrovatelek.

Vnitřním mezníkem tohoto období je rok 1936: byl založen nový typ školy pro vzdělávání sester ve veřejném zdravotnictví a konal se třetí sjezd Spolku diplomovaných sester, který požadoval státní registrace. Rozšiřovalo se spektrum potřebných specializací o laboratorní sestry, jejichž vzdělávání zkušebně zahájil Antonín Woldřich v chomutovské škole, a o rentgenologii realizovanou z iniciativy Adolfa Měšky z Košic. V tomto období se každoročně scházeli ředitelé ošetrovatelských škol, aby řešili aktuální problémy. Na sjezdu v roce 1936 Leopoldina Heitzingerová, ředitelka školy v Chomutově, přednesla svou představu na zdokonalení učebního plánu pro praktickou výuku.

8 DISKUSE

Problematika dějin ošetrovatelství stojí v současné české odborné literatuře na okraji zájmu; nerozvinula se dosud v samostatnou disciplínu s vlastním odborným periodikem, jak je to běžné ve Spojených státech a některých dalších západních zemích. Například v Rakousku vytvořili Sekci dějin ošetrovatelství. Výzkum dějin ošetrovatelství v Rakousku je široce interdisciplinární, věnují se mu historikové, sociologové, právníci i novináři ve spolupráci se zdravotnickými nelékařskými profesionály.⁵² Specializované pracoviště, které působí při 1. lékařské fakultě UK v Praze, se primárně zaměřuje na dějiny medicíny a dějinám ošetrovatelství věnuje jen okrajovou pozornost.

Dosavadní přehledové práce s problematikou ošetrovatelského školství sice přinesly celou řadu cenných informací, mají však své limity jak po stránce koncepční, tak i faktografické. Koncepční rámec práce Vlastimily Kafkové⁵³ vychází z právního postavení ošetrovatelek a na ně přímo navázaných sociálních podmínek, proto je chronologicky vymezena roky 1914 (nařízení ministra vnitra o ošetrování nemocných) a 1950 (zákon o zdravotnických povoláních). Naproti tomu práce Jany Kutnohorské⁵⁴ není koncepčně ukotvena, podává však velmi podrobný přehled problematiky od středověku do současnosti a věnuje se na rozdíl od Kafkové také řádovému ošetrovatelskému školství, které mělo v meziválečném Československu prioritní význam.

Práce tak odrážejí dosavadní stav poznání, vyznačující se řadou bílých míst a v důsledku toho i určitým zkreslením reálné situace. Přeceněna tak byla úloha české ošetrovatelské školy v Praze na úkor ostatních škol, zejména německé ošetrovatelské školy v Praze a řádové ošetrovatelské školy v Chomutově, jež z hlediska počtu absolventek zaujímaly dominantní postavení. Přehledové práce nezmiňují klíčovou diskusi o zdravotně sociálním typu sestry, který se prolínal celým meziválečným obdobím a měl vliv na úpravu obsahové náplně studia. Historii ošetrovatelských škol na Slovensku v letech 1918 – 1938 se dosud nejpodrobněji zabývaly Anna Falisová a Eva Morovicsová.⁵⁵ Proces medikalizace na Slovensku za Čechami a Moravou značně zaostával, což se projevilo i v tempu a počtu zakládaných ošetrovatelských škol. Autorky proto zahrnuly do své práce kromě samotných ošetrovatelských škol také problematiku vzdělávání porodních asistentek a organizování

⁵² KUTNOHORSKÁ, Jana a KOZONĚ, Vlastimil. Konference ke 100. výročí uzákonění "diplomovaných ošetrovatelek nemocných". *Zdravotnictví a medicína. Sestra*. 2014, č. 15, s. 22-23. ISSN 2336-2987.

⁵³ KAFKOVÁ, Vlastimila. *Z historie ošetrovatelství*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992. 185 s. ISBN 80-7013-123-3.

⁵⁴ KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 206 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3224-4.

⁵⁵ FALISOVÁ, Anna a MOROVICSOVÁ, Eva. *Pôrodné asistentky a ošetrovatel'elky na Slovensku v rokoch 1918–1938*. Bratislava: Veda, 2015. 272 s. ISBN 978-80-224-1468-5.

odborných kurzů a zdravotnické osvěty, jež za dané situace sehrávaly významnější úlohu než školy samotné. Nesporným přínosem této práce je analýza domácích archivních zdrojů převážně centrální povahy z fondů Národního archivu v Praze a Slovenského národního archivu v Bratislavě. Práci však chybí zahraniční kontext, zmíněna například není vůbec masivní podpora zahraničních Červených křížů v prvních poválečných letech, jež byla na Slovensku a Podkarpatské Rusi zvláště naléhavá.

Celkově nebyla dosud v české ani slovenské literatuře věnována pozornost zahraničnímu kontextu, který formou finanční a odborné podpory podstatným způsobem ovlivnil směřování ošetrovatelského školství v meziválečném Československu. Zahraniční prameny nevyužívá ani Radovan Lovčí v jinak vynikající práci o Alici Masarykové.⁵⁶

Většina ošetrovatelských škol v nástupnických zemích habsburské monarchie vykazovala přímou kontinuitu s tou podobou ošetrovatelství, která se realizovala ve vídeňském Rudolfinerhausu. Ucelený a podrobný přehled zpracovaný na základě výročních zpráv školy z let 1882–1919 podává absolventská práce Jasminy Rumplmayerové.⁵⁷ Cenná je rovněž diplomová práce Ilse Marie Walterové založená na komparaci historického vývoje ošetrovatelské péče v Rakousku a v České republice.⁵⁸ Obě práce dokládají vliv Rudolfinerhausu na českou ošetrovatelskou školu v Praze. Působení amerických ošetrovatelek v meziválečném Československu se dosud podrobně věnovali pouze američtí badatelé, a to na základě studia fondů Rockefellerova archivu a Amerického Červeného kříže. Žádná práce se však dosud nepokusila porovnat výpovědní hodnotu českých a amerických archivních fondů. Pohled Rockefellerovy nadace na českou realitu byl velmi kritický. Přínosná je v tomto směru zejména práce Elisabeth Vickersové,⁵⁹ která se zabývala poměry v československém ošetrovatelství prostřednictvím klíčové osobnosti Frances Elisabeth Crowellové. Její podrobné deníky a korespondence umožňují vidět českou situaci v jiném světle, než jak ji podávají fondy československých státních úřadů. Práce Paula Weindlinga⁶⁰ a Benjamin

⁵⁶ LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*. Praha: Togga, 2008. 485 s. ISBN 978-80-7308-189-8.

⁵⁷ RUMPLMAYER, Jasmin. *Die Bedeutung des Rudolfinerhauses in Wien für die Pflegeausbildung und professionelle Pflege im Zeitraum von 1882 bis 1919*. Diplomová práce. Wien: 2011. 132 s. Universität Wien.

⁵⁸ WALTER, Ilse Marie. *Krankenpflege in Österreich und der Tschechischen Republik. Terminologie und kulturgeschichtlicher Hintergrund*. Diplomová práce. Wien: 1996. Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien.

⁵⁹ VICKERS, Elisabeth. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola: 1996, 76 s. The University of West Florida. Dostupné také z: http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf. Část této diplomové práce byla publikována časopisecky: VICKERS, Elisabeth. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*. 1999, is. 7, s. 67-96. ISSN 1062-8061.

⁶⁰ WEINDLING, Paul. Public Health and Political Stabilisation. The Rockefeller Foundation in Central and Eastern Europe between the Two World Wars. *Minerva*. 1993, vol. 31, is. 3, s. 253-267. ISSN 0026-4695.

Page⁶¹ pojednávají o působení Rockefellerovy nadace v Československu nejen z pohledu profesního, ale zohledňují i politický aspekt působení amerických institucí v poválečné Evropě.

9 ZÁVĚR

Výsledky, které dokládají splnění **prvního cíle**, jímž bylo nalézt dominantní konflikty jako konstitutivní prvek emancipace ošetrovatelské profese, prokázaly širokou škálu podob.

Druhý cíl, jímž bylo zjistit vývoj ošetrovatelského školství do první světové války a po ní, prokázal, že zahraniční kontakty měly pro rozvoj ošetrovatelského školství v meziválečném Československu klíčový význam, který nebyl dosud v české historiografii dostatečně doceněn.

Třetí cíl, který byl zaměřen na zjištění, které ošetrovatelské školy během meziválečného období v Československu vzdělávaly diplomované sestry, ukázal, jak nerovnoměrné bylo tempo v jejich zřizování.

Na ošetrovatelských školách se vyučovalo ve dvou jazycích, česko-slovenském a německém. V německém jazyce byla realizována výuka na pražské německé škole, v Chomutově, Ústí nad Labem a střídavě též v Opavě; na ostatních školách se učilo ve státním jazyce.

Nejvíce absolventek pocházelo ze škol v Praze a Chomutově, později zakládané školy nebyly disponované na větší kapacitu studentek. K 1. červnu 1935 vzdělala pražská ošetrovatelská škola 1133 studentek, z toho 683 v české škole a 450 v německé. Škola v Chomutově vychovala 269 a v Opavě 116 studentek.⁶² Česká a německá ošetrovatelská škola v Praze tedy každý rok vzdělaly v průměru celkem 30 studentek, škola v Chomutově 15 studentek.

Ošetrovatelskému školství v meziválečném období byla věnována poměrně velká pozornost, a to také díky tomu, že ošetrovatelky získávaly zahraniční zkušenosti, které se snažily implementovat nejen do ošetrovatelské praxe, ale také usilovaly o rozvoj ošetrovatelského

⁶¹ PAGE, Benjamin B. First Steps. The Rockefeller Foundation in Early Czechoslovakia. *East European Quarterly*. 2001, vol. 35, is. 3, s. 259-308. ISSN 0012-8449; PAGE, Benjamin B. The Rockefeller Foundation and Central Europe: A Reconsideration. *Minerva*. 2002, vol. 40, is. 3, s. 265-287. ISSN 0026-4695. V českém překladu: PAGE, Benjamin B. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo I. *Dějiny věd a techniky*. 2002, roč. 35, č. 3-4, s. 151-176; II. *Dějiny věd a techniky*. 2003, roč. 36, č. 2, s. 89-119. ISSN 0300-4414.

⁶² KLEINSCHNITZ, Eduard. Dnešní stav odborného ošetrovatelského školství. *Československá nemocnice*. 1935, roč. 5, č. 6, s. 133.

školství. Vzhledem k tomu, že v meziválečném období byla v československé republice velmi početná německá menšina, která se vyvinula historicky od středověké kolonizace, tak je pochopitelné, že se rozvíjelo i německé ošetrovatelské školství. Julie Molnárová na ošetrovatelském poradním sboru konaném 17. května 1938 mimo jiné uvádí, že českých absolventek ošetrovatelských škol je 844, slovenských 159 a německých 1038.⁶³ Tedy z dochovaných statistických údajů vyplývá, že počet absolventek německých ošetrovatelských škol převyšoval počet absolventek českých ošetrovatelských škol. Dá se předpokládat, že důvody těchto počtů lze spatřovat ve faktu, že ošetrovatelství ve střední Evropě bylo převážně v gesci katolické církve na rozdíl od anglosaských zemí, kde se světské oddělilo od církevního. Německé obyvatelstvo v Československé republice bylo převážně katolického vyznání, kdežto Češi se vůči katolicismu vymezovali většinou kriticky, a protože stát neměl dostatek financí, převažovaly německé absolventky nad českými a řádové nad světskými.

V roce 1938 bylo v československých zdravotnických zařízeních zaměstnáno 8397 ošetrovatelských sil mužů i žen, z nichž pouze 1030 byly diplomované sestry civilní i řádové. V ústavech bylo celkem 85 606 lůžek, takže na jednu ošetrovatelku příslušelo více než deset nemocných a jedna diplomovaná sestra připadala na 122 nemocných.⁶⁴

Hlavní cíle disertační práce byly prostřednictvím jednotlivých dílčích cílů splněny.

Ideál třicátých let, tak jak se uplatňoval na Masarykově státní škole, tj. sledovat pacienta i po odchodu z nemocnice, propojit nemocniční a domácí péči, dnes znovu patří k aktuálním výzvám. Je součástí tzv. Bílé knihy zdraví – Zdraví 2030, iniciované ministerstvem zdravotnictví na základě zahraničních zkušeností. Osu tohoto projektu tvoří integrovaná péče jako nástroj k zajištění kvalitnějších a ekonomicky výhodnějších služeb obyvatelstvu v oblasti zdravotnictví. Model integrované péče tvoří pět pilířů: 1. kvalifikovaní a angažovaní lidé a komunity, 2. posílení řízení a odpovědnosti za zdraví všech, 3. nové směřování ošetrovatelských modelů, 4. koordinace služeb napříč sektory, 5. pozorné prostředí, které umožňuje takovouto péči realizovat.⁶⁵ Jednou z důležitých forem je tak zvaná domácí nemocnice, aktuální zejména v oblastech s horší dostupností zdravotnických služeb, která využívá moderní technologie představované telemedicínou.⁶⁶ Integrovaná péče není novou myšlenkou: princip propojení zdravotní a sociální péče se prosadil už po první světové válce

⁶³ MOLNÁROVÁ, Julie. Různé zprávy. *Diplomovaná sestra*. 1938, roč. 2, č. 6, s. 70.

⁶⁴ ANDĚLOVÁ, Olga. Současný stav čsl. ošetrovatelství, snahy a požadavky diplomovaných sester. *Československá nemocnice*. 1938, roč. 8, č. 5, s. 117.

⁶⁵ DOLEŽAL, Martin. *Integrace zdravotní a sociální péče pohledem MZ ČR*. Odborný seminář Integrace zdravotní a sociální péče: reflexe stavu v ČR a ve světě. Senát PČR, 22. 11. 2016. Přehled všech příspěvků ze semináře je přístupný z: <http://www.cello-ilc.fhs.cuni.cz/CEL-55.html?news=3362&locale=cz>

⁶⁶ *Možnosti využití asistivních technologií u některých zdravotních služeb*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí 2015.

ve Spojených státech na Univerzitě Johnse Hopkinse a odtud se jej Rockefellerova nadace snažila implementovat do ostatních států světa.

Tento typ péče předpokládá vytváření multiprofesních týmů, které se skládají z lékařů, všeobecných, odborných i terénních sester, sociálních pracovníků, fyzioterapeutů a případně dalších specialistů. Realizace tohoto modelu si vyžádá časově i obsahově adekvátní odborné vzdělávání specialistů na všech úrovních. Z této perspektivy jsou současné návrhy na úpravu studia nelékařských zdravotnických pracovníků přinejmenším velmi kontroverzní.

Výzkumné otázky pro další výzkum:

1. Nacházely absolventky německých ošetrovatelských škol uplatnění pouze v německy osídlených oblastech Československa nebo i v zahraničí (Německo)?
2. Jaké další údaje o ošetrovatelství v meziválečném Československu obsahují následující fondy?

Boston University, Howard Gotlieb Archival Research Center, f. Marion G. Parsons

Indiana University, Bloomington, Lilly Library Manuscript Collections, f. Mitchell mss.,
1917 – 1966

Chicago History Museum, f. Mary McDowell Settlement (Chicago, Ill.) records,
1894 – 1970

10 SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

ANDĚLOVÁ, Olga. Současný stav čsl. ošetrovatelství, snahy a požadavky diplomovaných sester. *Československá nemocnice*. 1938, roč. 8, č. 5, s. 117.

BAHENSKÁ, Marie. Paní doktorová, ošetrovatelka, slečna doktorka. Obraz ženy ve zdravotnických profesích na stránkách Ženských listů. *Studia Historica Nitriensia*. 2014, č. 1, s. 3-14. ISSN 1338-7219.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri, 2005. 175 s. ISBN 80-86429-38-5.

Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939. Praha: Univerzita Karlova, 1988 (1. díl), 1993 (2. díl). ISBN 978-80-7066-696-8, 80-7-066-696-X.

BOURDIEU, Pierre. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184-775-5.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v 1. polovině 20. století*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 2001. 509 s. ISBN 80-244-0248-3.

DOERING Lynn. Power and knowledge in nursing; A feminist poststructuralist view. *Advances in Nursing Science*. 1992, vol. 14, is. 4, s. 24-26. ISSN 0161-9268.

- DOLEŽAL, Martin. *Integrace zdravotní a sociální péče pohledem MZ ČR*. Odborný seminář Integrace zdravotní a sociální péče: reflexe stavu v ČR a ve světě. Senát PČR, 22. 11. 2016. Přehled všech příspěvků ze semináře je přístupný z: <http://www.cello-ilc.fhs.cuni.cz/CEL-55.html?news=3362&locale=cz>
- FALISOVÁ, Anna a MOROVICSOVÁ, Eva. *Pôrodné asistentky a ošetrovatelky na Slovensku v rokoch 1918–1938*. Bratislava: Veda, 2015. 272 s. ISBN 978-80-224-1468-5.
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny sexuality I. Vůle k vědění*. Praha: Herrmann & synové, 1999. 189 s. ISBN 80-238-5090-3.
- HAVELKA, Miloš. Úvod do filozofie dějin: tradice, možnosti, koncepty. In: HOLZBACHOVÁ, Ivana et al. *Filozofie dějin: problémy a perspektivy*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 62–63. ISBN 80-210-3593-5.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.
- HIML, Pavel et al. *Texty k historickému prosemináři FHS UK* [CD-ROM]. Praha: Fakulta humanitních studií 2015. 145 s. ISBN: 978-80-8798-89-0.
- HIML, Pavel. Mezi papírem a webem. Historiografické zdroje a zásady práce s nimi. In: HIML, Pavel et al. *Texty k historickému prosemináři FSH, UK*. Praha: Togga, 2015, s. 22–23. ISBN 978-80-87398-89-0.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila a SVOBODNÝ, Petr. *Biographisches Lexikon der Deutschen Medizinischen Fakultät in Prag 1883-1945*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1998. 239 s. ISBN 80-7184-521-3.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, SVOBODNÝ, Petr a BŘÍZA, Jan. *Dějiny Všeobecné fakultní nemocnice v Praze, 1790–2010*. 3. vyd. Praha: Všeobecná fakultní nemocnice v Praze, 2011. 231 s. ISBN 978-80-7345-243-8.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana. Škola Annales a její proměny. In: *Filozofie dějin: problémy a perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 235-255. ISBN 80-210-3593-5.
- HORSKÝ, Jan. Komparativní historické vědy. In: HIML, Pavel et al. *Texty k historickému prosemináři FSH, UK*. Praha: Togga, 2015, s. 29. ISBN 978-80-87398-89-0.
- HROCH, Miroslav. *Úvod do studia dějepisu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 304 s.
- IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivitě k postmoderní výzvě*. Praha: Lidové noviny, 2002, s. 51-63. ISBN 80-7106-504-8.
- KAFKOVÁ, Vlastimila. *Z historie ošetrovatelství*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1992. 185 s. ISBN 80-7013-123-3.
- KLEINSCHNITZ, Eduard. Dnešní stav odborného ošetrovateľského školství. *Československá nemocnice*. 1935, roč. 5, č. 6, s. 133.

- KORITENSKÁ, Pavla. Dívčí vzdělávání v Hradci Králové (5). Prezidenta dr. Edvarda Beneše Ošetrovatelská škola Šedých sester III. řádu sv. Františka v Hradci Králové. *Scan*. 2014, roč. 24, č. 2, s. 20-21. ISSN 1211-295X.
- KOZOŇ, Vlastimil et al. *Ošetrovatelstvo - 50 rokov univerzitného vzdelávania na Slovensku. Pflege-50 Jahre der universitären Bildung in der Slowakei. Nursing - 50 yers of University Education in Slovakia*. Wien: ÖGVP Verlag, 2012. 323 s. ISBN 978-3-9502178-6-5.
- KŘÍŽ, Jaroslav a BERANOVÁ, Renata. *Historie Státního zdravotního ústavu v Praze*. Praha: Státní zdravotní ústav, 2005. 167 s. Acta hygienica, epidemiologica et microbiologica, zvláštní č. ISSN 0862-5956.
- KUTNOHORSKÁ, Jana a KOZOŇ, Vlastimil. Konference ke 100. výročí uzákonění "diplomovaných ošetrovatelek nemocných". *Zdravotnictví a medicína. Sestra*. 2014, č. 15, s. 22-23. ISSN 2336-2987.
- KUTNOHORSKÁ, Jana. *Historie ošetrovatelství*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 206 s. Sestra. ISBN 978-80-247-3224-4.
- LENDEROVÁ, Milena, ed. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: NLN, 2009. 853 s. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LOVČÍ, Radovan. *Alice Garrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*. Praha: Togga, 2008. 485 s. ISBN 978-80-7308-189-8.
- MELCHIOR, Florence. Feminist Approaches to Nursing History. *Western Journal of Nursing Research*. 2004, vol. 26, is. 3, s. 340–355. ISSN 0193-9459.
- MITCHELL, Ruth Crawford. *Alice Garrigue Masaryk, 1879–1966: her life as recorded in her own words and by her friends*. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 1980. 158 s.
- MOLNÁROVÁ, Julie. Různé zprávy. *Diplomovaná sestra*. 1938, roč. 2, č. 6, s. 70.
- Možnosti využití asistivních technologií u některých zdravotních služeb*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015.
- NIKLÍČEK, Ladislav a MANOVÁ, Irena. Místo Státního zdravotního ústavu v dějinách československé vědy a zdravotnictví. In: *Věda v Československu 1918 – 1952*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1979, s. 430–434.
- NIKLÍČEK, Ladislav a ŠIMBERSKÁ, Růžena. Rockefellerova nadace a založení Státního zdravotního ústavu Republiky československé. *Dějiny věd a techniky*. 1991, roč. 24, č. 3, s. 129–145. ISSN 0300-4414.
- NIKLÍČEK, Ladislav. *Přehled dějin českého lékařství a zdravotnictví. Díl I. (Do roku 1945)*. Brno: Institut pro další vzdělávání lékařů a farmaceutů, 1989. 85 s. ISBN 80-7013-032-6;
- PAGE, Benjamin B. First Steps. The Rockefeller Foundation in Early Czechoslovakia. *East European Quarterly*. 2001, vol. 35, is. 3, s. 259-308. ISSN 0012-8449.

- PAGE, Benjamin B. Imprese: Rockefellerova nadace a rané Československo I. *Dějiny věd a techniky*. 2002, roč. 35, č. 3-4, s. 151–176; II. *Dějiny věd a techniky*. 2003, roč. 36, č. 2, s. 89–119. ISSN 0300-4414.
- PAGE, Benjamin B. The Rockefeller Foundation and Central Europe: A Reconsideration. *Minerva*. 2002, vol. 40, is. 3, s. 265-287. ISSN 0026-4695.
- PARUSNIKOVÁ, Zuzana. Biomoc a kult zdraví. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 36, č. 2, s. 131–142. ISSN 0038-0288.
- POSPÍŠILOVÁ, Eva a TÓTHOVÁ, Valerie. *Vývoj vybraných ošetrovatelských postupů od nejstarších dob po současnost*. Praha: Triton, 2014. 180 s. ISBN 978-80-7387-824-5.
- PUNCH, Keith F. *Úspěšný návrh výzkumu*. Praha: Portál, 2006. 232 s. ISBN 978-80-7367-468-7.
- RUMPLMAYER, Jasmin. *Die Bedeutung des Rudolfinerhauses in Wien für die Pflegeausbildung und professionelle Pflege im Zeitraum von 1882 bis 1919*. Diplomová práce. Wien: 2011. 132 s. Universität Wien.
- STOČES, Jiří. Prosopografie – od nadšení ke skepsi a zpět. *Český časopis historický*. 2012, roč. 110, č. 3-4, s. 765–775; 776–788. ISSN 0862-6111.
- SVOBODNÝ, Petr a HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. 247 s. ISBN 80-7254-424-1.
- TINKOVÁ, Daniela. Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“. Foucaultův koncept „biomoci“ ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století, In: STORCHOVÁ, Lucie, ed. *Conditio humana – konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Praha: Fakulta humanitních studií UK, 2007, s. 116–117. ISBN 978-80-86971-36-0.
- TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha: Argo, 2010. 670 s. ISBN 978-80-257-02223-9.
- URBÁNEK, Jindřich. *O řádové ošetrovatelské škole při Slezské zemské nemocnici v Opavě*. Prostějov: V. Horák, 1930. 18 s.
- VAMBEROVÁ, Monika. *Prof. MUDr. Theodor Gruschka (1888-1967). Osud mezi Prahou a Jeruzalémem*. Diplomová práce. Praha: 2001. Fakulta sociálních věd UK.
- VASÍČKOVÁ, Miroslava. *Sylva Macharová - Absolventin der Schule am Rudolfinerhaus mit Beispielwirkung für die Entwicklung der Pflegeausbildung in Prag*. Wien: Schule für Gesundheits- und Krankenpflege am Rudolfinerhaus, 2007.
- VICKERS, Elizabeth. Frances Elisabeth Crowell and the Politics of Nursing in Czechoslovakia after the First World War. *Nursing History Review*. 1999, is. 7, s. 67-96. ISSN 1062-8061.

VICKERS, Elizabeth. *Frances Elisabeth Crowell. An Evaluation of a European Nursing Experience*. Diplomová práce. Pensacola: 1996, 76 s. The University of West Florida.

Dostupné také z:

http://etd.fcla.edu/WF/WFE0000064/Vickers_Elizabeth_Dwyer_199612_MA.pdf

WALTER, Ilsemarie. *Krankenpflege in Österreich und der Tschechischen Republik. Terminologie und kulturgeschichtlicher Hintergrund*. Diplomová práce. Wien: 1996. Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien.

WEINDLING, Paul. Public Health and Political Stabilisation. The Rockefeller Foundation in Central and Eastern Europe between the Two World Wars. *Minerva*. 1993, vol. 31, is. 3, s. 253-267. ISSN 0026-4695.

WEINDLING, Paul. The social history of health and medicine. The 8th UEA research seminar in modern German social history. *German History*. 1986, vol. 3, is. 1, s. 31-37. ISSN 0266-3554.

11 PUBLIKAČNÍ ČINNOST

ZAORALOVÁ, Růžena. Ošetrovatelské školství mezi tradicí a modernitou: snahy o prosazení anglosaského modelu v meziválečném Československu. *Dějiny věd a techniky*. 2016, roč. 49, č. 2, s. 87-107. ISSN 0300-4414

ZAORALOVÁ, Růžena Významné ženy v historii Pöettingea. In *Historie ošetrovatelství v kontextu medicíny a porodní asistence*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, 2011, s. 189 – 197. ISBN 978-80-7454-121-6.

ZAORALOVÁ, Růžena. Výuka etické výchovy na vyšších zdravotnických školách. In *Sborník z konference Pedagogika v ošetrovatelství – tradice, současnost a perspektivy*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati. Fakulta humanitních studií, 2010, s. 67–70. ISBN 978-80-7318-995-2.

ZAORALOVÁ, Růžena a KUTNOHORSKÁ, Jana. Zajímavosti z historie paliativní péče. In *Radiační onkologie, sborník příspěvků*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2011, s. 132. ISBN 978-80-254-9062-4.

ZAORALOVÁ, Růžena, KUTNOHORSKÁ, Jana a MIKŠOVÁ, Zdeňka. Americký podíl na reorganizaci české ošetrovatelské školy v Praze v letech 1920–1923. *Profese on-line* [online]. 2016, roč. 9, č. 2, s. 33-41 [cit. 2017-06-12]. ISSN 1803-4330. Dostupné z: <http://profeseonline.upol.cz/pdfs/pol/2016/02/05.pdf>

ZAORALOVÁ, Růžena, KUTNOHORSKÁ, Jana a MIKŠOVÁ, Zdeňka. International contacts of czechoslovak nurses, 1920–1938 (student's contribution). *Profese on-line* [online].

2015, roč. 8, č. 1, s. 47-53 [cit. 2017-06-12]. ISSN 1803-4330. Dostupné z: http://profeseonline.upol.cz/archive/2015/1/POL_EN_2015-1-7_Zaoralova.pdf

ZAORALOVÁ, Růžena, KUTNOHORSKÁ, Jana a MIKŠOVÁ, Zdeňka. Spolupráce a konflikty v ošetrovatelském školství v meziválečném Československu. In *Profesionalita v ošetrovatelství*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015, s. 142-150. ISBN 978-80-244-4862-6.

ZAORALOVÁ, Růžena, KUTNOHORSKÁ, Jana a MIKŠOVÁ, Zdeňka. Orální historie ve výuce ošetrovatelství. In *Jihlavské zdravotnické dny*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická, 2015, s. 394-396. ISBN 978-80-88064-11-4.